

15619

NSVL AJALUGU

I osa

PROF. A. M. PANKRATOVA
TOIMETUSEL

I vihk

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“
TALLINN 1944

11648

NSVL AJALUGU

PROF. A. M. PANKRATOVA
TOIMETUSEL

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN, 1944

NSVL AJALUGU

84911
A-15619
PROF. A. NIIBAKR. TOVA

Laumisele antud 31. X 1944. Trükiaev 5700. Trükipoognaid 4. Trükkimisele antud 21. XII 44. MB-01018. Trükikoja tellimise nr. 182.

Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk 54/58.

Meie maa kauges minevikus.

I p e a t ü k k.

Ürgaegne-kogukondlik kord meie maal.

§ 1. Vanim inimühiskond.

Inimühiskonna algus. Esimesed jäljed inimese olemasolust Euroopas kuuluvad sesse kaugesse ajastusse, mil siin valitses soe ja niiske kliima. Tihedad igihaljad metsad koosnesid loorberist, pukspuust, jugapuust ja teistest puudest. Metsades ja jõekaldail elasid loomad, kes on nüüdisajal kas välja surnud (ürgelevant, erilist tõugu ninasarvik) või kohtame neid lõuna- maades (jõehobu, leopard).

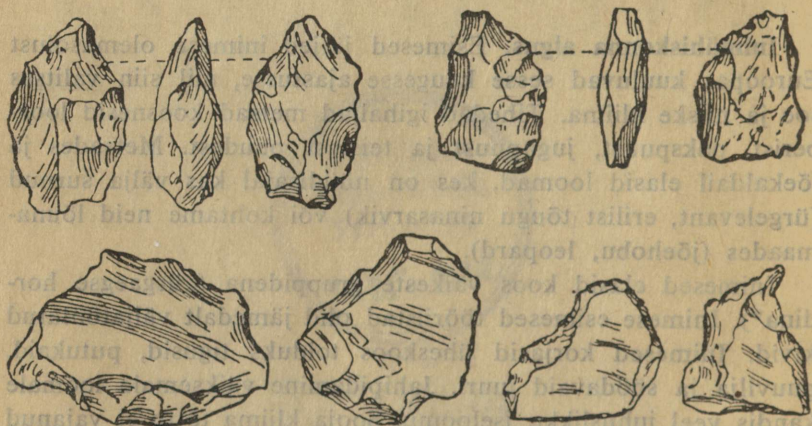
Inimesed elasid koos väikeste gruppidenä („ürgaegse hordina“). Inimese esimesed tööriistad olid jämedalt väljatöötatud kivid. Inimesed korjasid üheskoos toiduks tiguseid, putukaid, puuvilja ja söödavaid juuri. Jahipidamine väiksemale loomale kandis veel juhuslikku iseloomu. Sooja kliima tõttu ei vajanud inimesed veel ei erilist peavarju ega kehakatet kaitseks külma vastu.

Aegamisi algas külmenemine. Kliima muutus veel niiskemaks. Põhjas tekkisid suured jääliustikud, mis laskusid mägedelt alla. Lopsakad metsad taandusid lõunasse. Ühes nendega kadusid või asusid ümber sooja kliima loomad. Jääliustikud võtsid endi alla määratu suured pindalad.

Inimene jäi elama karmimaisse kliimalistesse tingimustesse, sest ta õppis kasutama tuld. Esiteks õppis inimene tuld hoidma, hiljem aga ka saama teda kuivade puutükkide teineteise vastu hõõrumise ja tulekivist sädemete löömise teel. Tuli soojendas inimest külma vastu, kaitses loomade eest ning võimaldas toiduda rikkalikuma liha- ja kalatoiduga.

Vanimad inimese peatuspaigad meie maal on avastatud Kaukaasias (Suhhumi lähedal) ja Krimmis. Koopais Simferopoli lähedal on leitud suur hulk lõhestatud loomaluid koos puudulikult väljatöötatud kiviriistadega. Need olid ürgaegsete küttide peatuspaigad, kes kasutasid looduslikke koopaid kaitseks loomade ja varjendiks halva ilma eest.

Suurimal jäätumise ajal ulatus paks jääkate meie maa Euroopa-osas kuni Doni keskjooksuni ja Dnepri alamjooksuni

Vanimaid tööriistu NSVL-s. Paleoliit. Tööriistad, mis on leitud Krimmis Kiik-Koba koopa alumises kihis.

(peaaegu Dnepropetrovskini). Siberis oli jäätumine vähema ulatusega.

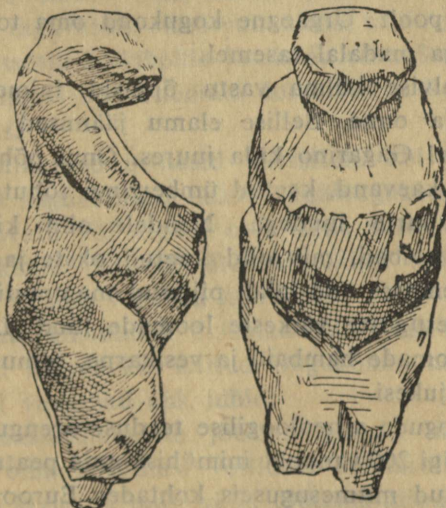
Palju kümneid tuhandeid aastaid lasus jääkate meie maal. Aeglaselt teostus jääliustike sulamine. Jääpiir taandus järkjärgult põhja poole, jättes vabanenud maa-aladele rändrahnude ahelikke.

Jääliustikest vabanenud maapind kattus esmalt tundraga. Sulanud vete vood uhtsid endile sängid pinnases ning moodustasid jõesüsteemid. Niiskuseküllus tõi kaasa taim- ja metskatte kiire arenemise. Rohtlad, metsad ja veekogude kaldad

asustusid suurte metsloomadega: mammutite, ninasarvikute, samuti ka põhjapõtrade ja teiste põhja- ja polaarloomade loomariigi esindajatega. Mägedes ja koopais elutsesid inimese karde-tavamad vaenlased: koopalõvi, koopakaru ja koopahüään.

Taanduva jääliustiku kannul tungis inimene põhja poole.

Ürgaegne kogukond. Kasutades kõikaid, teravaid nuie ja lihtsaimaid kiviriistu ei olnud inimene võimeline üksi pidama

Vanimaid inimkujusid NSVL territooriumil. Statuetid kivist (kõvast kriidist).

Kostenki, Voroneži lähedal.

võitlust karmide looduslike tingimuste ja kiskjate loomadega. Igal sammul varitses teda hädaoht. Ainult üksteist aidates suutsid inimesed end kaitsta loomade kallaletungi vastu ja hankida vajalikku toitu. Eriti vajalik oli üksteise abistamine jahil suure looma, nagu mammuti, ninasarviku, metshärja jt. peale. Mammut sarnles välimuselt elevantiga, kuid oli temast veel suurem ja tugevam. Peamiseks kaitsevahendiks olid mammutil tema määratu suured ülespoole kõverdatud löögikihvad.

Mammud oli taimetoitlane ning kardetav ainult tema tagaajamisel. Et sellist suurt looma kätte saada, pidid inimesed korraldama tõkkesid, varitsedes saaki loomade joogikoh-tadel või järskude nõlvakute läheduses.

Inimeste üheskoos elamine oli aluseks ürgaegse kogukonna tekkimisele. Kõik, välja arvatud mõned väikesed esemed, kuulus kogukonnale; eraomandust veel ei olnud. Ürgaegses kogukon-nas ei olnud rikkaid ega vaeseid, ei olnud inimese ekspluatee-rimist inimese poolt. Ürgaegne kogukond oma tootmisjõudude poolest oli väga madalal tasemel.

Kaitseks talvise külma vastu õppisid inimesed ehitama muldkoopa ja onne. Sellise elamu jäänused on avastatud hiljuti Donimaal Gagarino küla juures. Onni põhja moodustas madal ovaalne kaevand, kaetud ümberringi tohutu suurte kivi-lahmakate ja suurte luudega. Nendele olid kinnitatud ülal kokkujooksvad teibad, mis olid kaetud okste ja loomanahka-dega. Onni sisemuses olid laiade pillatud mammuti, ninasarviku, härja ja mitmesuguste väikeste loomade luud. Leiti ehteasju: väikeste kiskloomade hambaid ja vesikarpe, samuti luust niker-datud naistekujakesi.

Tänu nõukogude arheoloogilise teaduse arengule meie maal on avastatud ligi 200 vanimat inimühiskonna peatuspaika. Need on laiade pillatud mitmesuguseis kohtades Euroopa-osa lõuna-poolel, Altai mägedes, Lääne- ja Ida-Siberis. See annab tunnis-tust inimühiskonna iidsest vanusest meie maal.

§ 2. Emaõiguslik sugukond.

Emaõigusliku sugukonna tekkimine. Kliimaliste tingimuste muutudes kadusid määratu suured jääliustikud. Nad säilisid veel äärmisel põhjamaal ja mäeharjadel. Looduslikud tingi-mused hakkasid aegamööda sarnlema meie aja oludega. Muu-tusi tekkis ka loomariigis. Paljud suured metsloomad — mammutid, koopalõvid — surid välja.

Ürgaegne kogukond ei evinud algul kindlailmelist koosseisu ja lagunes kergesti. Ent ühine majapidamine nõudis kindlamat ja püsivamat kooselu. Alalist abielu äga tolle aja inimesed ei tundnud. Lapsed olid seotud vaid oma emaga. Seepärast ühiskonna rakukeseks oli emaõiguslik perekond, mis koosnes tütardest ja poegadest ning tütarde lastest. Mitu emaõiguslikku perekonda moodustasid emaõigusliku sugukonna, mille liikmed tundsid ainult oma naislinist esivanemaid. Täisealised mehed tegelesid peamiselt küttimisega, naised juhtisid kodust majapidamist, kogusid tagavaraks elatusvahendeid, valmistasid toitu, tegid rõivaid, hoolitsesid kodukolde ja elamu eest. See naise osatähtsus majapidamises andis temale domineeriva koha perekonnas ja sugukonnas.

Sugukonnaliikmed osutasid üksteisele abi ja kaitset. Kui keegi võõrast sugukonnast haavas kaassugukondlast või tappis tema, siis solvatu või tapetu eest tasus kätte kogu sugukond. Sugukonnaliikmed jälitasid ülekohtutegijat seni, kuni nad ta tapsid. Selles seisnes veritasu kohustus.

Tähtsaimate küsimuste otsustamiseks kogunes kokku kogu sugukond, nii mehed kui naised. Sugukonna koosolekuil valiti või tagandati vanemad ehk juhid.

Paljude aastatuhandete jooksul andsid inimesed põlvest põlve edasi oma kogemusi võitluses olemasolu eest. Inimene õppis kõvast kivist ja luust välja töötama mitmesuguse suuruse ja vormiga tööriistu: kirveid, vasaraid, nuge, köplaid, raiumise ja lõikamise vahendeid, teravaid odaotsi jm. Kiviriistade pindu hakati lihvima, mis parandas ja kergendas nende kasutamist. Väga suur tähtsus oli vibu ja noole leiutamisel, mille abil jahimehed hakkasid jälitama looma vahemaa tagant.

Nõusid hakkasid inimesed valmistama savist. Algul anumaid valmistati puust, vitstest ja nahast. Et anda nendele suuremat vastupidavust, hakati hiljem puunõude külgi savitama. Veel hiljem hakati nõusid voolima ainult savist. Lõpuks asuti kasutama pottsepa keerdpinki. Nii tekkis saviasjade tootmine. Nõude välispind kaeti ilustustega — augukestega, küuseoksa-

taoliste joonestustega. Korvipunumiselt vitstest ja kõrkjaist läksid inimesed üle metsikult kasvatavate taimede kiudude punumisele. Nii tekkis tekstiiltootmine. Jämedat, kätega punutud kangast tarvitati riideiks, kottideks jm. Inimeste majapidamise tegevus muutus keerulisemaks ja mitmekesisemaks. Kalapüügis hakati kasutama kiududest punutud võrke. Jahipidamises said pearelvadeks piigid, viskodad, vibu ja nooled. Kaevamistel leivad arheoloogid mõnikord suurte metsloomade luid nendesse sügavale sissemurdnud ränikivist nooleotstega.

Viljade korjamiselt läksid inimesed hiljem üle terade külvamisele ja mugultaimede ning juurvilja istutamisele. Selleks väljavalitud viljakas maatükk, mis harilikult asetseb jõeorus, tehti kohedaks teravdatud kepiga — kõplaga. Siis külvati otra, hirssi ja nisu. Nii tekkis primitiivseim põlluharimine kõplaga.

Metsloomade taltsutamine pani aluse karjapidamisele. Esimene koduloom oli koer. Põhjamaades taltsutati põhjapõder.

Sugukondlike kogukondade peatuspaigad meie maal. Kogu meie maa territooriumil Musta mere kaldaist ja Taga-Kaukaasia mäestikuorgudest kuni äärmiste põhjamaadeni ning Valge-Venest kuni Ida-Siberini on leitud palju sugukondlike kogukondade peatuspaiku; nende materjalide järgi taastavad õpetlased selle kauge ajastu inimeste elu-olu.

Euroopa territooriumi põhjaosa metsade vöötmes ehitati asulad jõgede ja järvede kaldaile. Iga asula kuulus eri sugukonnale ning koosnes väikearvulisest koobasonnide ja püstonnide hulgast. Elanikud tegutsesid peamiselt kalapüügiga ja osalt ka jahiga. Mõnes kohas olid sugukonna asulad asetatud gruppidenä, mis osutab sugukondlik-suguharu liitude tekki-
misele.

Lõunapoolses rohtlate osas, eriti viljakais jõeorgudes, sai elanikkonna peategevuseks kõplapõllutöö. Ürgaegse põllumajandusliku majapidamise näiteks võib olla Tripolje kultuur, mis avastati kõige enne Tripolje küla ümbruses (Kiievi lähedal). Tripolje kultuuri peatuspaiku on suurel arvul leitud Ukrainas, lääne pool Dnepri jõge.

Nende peatuspaikade elanikud valisid asumiseks kohad kas kaldakõrgendikel või järsakute nõlvul, mille põhjades voolasid ojad. Eluasemeks valmistatud platsi katsid inimesed savikihiga, mille hiljem põletasid kõvaks tulelõkete abil. Maja-seinad ehitati postidest ja varbadest, mis savitati üle. Nii vaimis suur mitme koldekohaga elamu, mis mahutas kuni sada ja rohkemgi inimest. Elamute lähedale külvati nisu, otra ja hirssi. Maapinna kobestamiseks kasutati puust kiviotstega kõplaid. Viljaterade käsitsi peeneksjahvatamiseks olid suured kiviplaadid ja hõõrutid. On leitud suur hulk väikesi savist loomakujakesi; nendele kujukestele omistati nähtavasti maagilist tähendust. Nad pidid kaitsma koduloomade karja ja kaasa aitama selle paljunemisele. Mõnede koduloomade kujutusi leidub ka anumail.

Tripolje kultuuri peatuspaigus tulevad mõnikord juba ette ka vaskesemed. Leitud valuvormikesed osutavad, et vähemalt osa neist esemeist valmistati koha peal. Metallesemete lai levik langeb ühte selle ajaga, millal emaõiguslik sugukond hakkas lagunema.

§ 3. Isaõiguslik sugukond.

Karjakasvatuse arenemine. Metsloomade kodundamisel oli sugukondlike kogukondade majapidamises suur tähtsus. Evides koduloomi oli inimestel alatist toidutagavara. ega sõltunud enam jahitulemustest, mis alati ei olnud edukad. Koerte ja põtrade (põhjamail) järel ilmusid teised koduloomad: härjad, kitsed, lambad, sead ja hobused. Aegamööda sai karjapidamine majapidamise peamiseks haruks. Algul hoiti kari kogu aasta asulate läheduses välistoidul. Siis hakati valmistama talvetoiduks heina, põhjamail aga kuivatatud ja lühikeseks raiutud peenikesi lehtedega oksti. Talveks aeti koduloomad samadesse ruumidesse, kus elasid inimesedki. Pärast seda hakati loomade jaoks ehitama erilisi ruume — lautu. Suured loomakarjad ei võinud

kauaks jääda ühele kohale. Seepärast inimesed hakkasid karjaga ümber kolima, otsides väljakurnamata karjamaid. Nii tekkis laius rohtlais rändkarjapidamine. Koos karjapidamise arenemisega tekkis piimamajandus, algas juustu ja või valmistamine. Inimesed õppisid ümber töötama loomade villa, õppisid saama sellest lõnga ja lõngast sooje riideid, mis kaitsesid hästi külma eest. Leiutati kangaspuud.

Koduloomade pidamine võimaldas nende jõudu kasutada pinnase kobestamiseks. Sellele järgnes esimese künniriista — puuadra — leiutamine. Selleks valiti osa puutüvest kõvera oksa või juurikaga, mille ots teritati.

Isaõigusliku sugukonna tekkimine. Karjapidamine oli meeste peamine töö. See suurendas nende tähtsust majapidamises. Vastupidiselt naise töö kaotas oma endise tähtsuse. Mehed said valdajaiks karjade ja varanduse üle, mille pärandasid edasi oma lastele. Seepärast hakati sugulust arvestama mitte enam ema, vaid isa liini järgi. Varem kehtinud emaõiguslik sugukond lagunes; teda asendas isaõiguslik sugukond, s. o. sugulaste liit, kes põlvnes ühisest esivanemast — mehest.

Isa varanduse lastele pärandamise kindlaks kujunenud kord tõi esile rikkuste kogunemise perekonnas. Rikkad perekonnad eraldusid sugukondlikust kogukonnast. Selle tagajärjel algas ürgaegse-kogukondliku korra lagunemine.

Vase-pronksikultuuri arenemine. Isaõigusliku sugukonna arenemine langes ühte ajaga, millal kiviriistad olid väljatõrjumisel vask- ja pronksriistade poolt. Looduslikke vasetükke, mis inimesed leidsid, taoti algul külmana. Kuid puhtast vasest valmistatud asjad olid liiga pehmed, nürinesid ruttu ja paindusid kergesti. Seepärast oli metallriistade omaduste parandamises suur tähtsus vase ja tina kokkusulatamise (pronksi) leiutamisel. Pronks sulab madalamas temperatuuris kui vask. See kergendas pronksesemete valamist ja valmistamist. Vasest palju kõvema pronksi tarvitamine võimaldas tunduvalt parandada töötamisvahendeid ja relvastust. See tegi inimese töö viljakamaks ja ta relva tõhusamaks.

Vanimad meie maalt leitud vaskesemed kuuluvad kolmandasse aastatuhandesse enne uut ajaarvamist. Esialgu toodi neid sisse lõuna- ja idamailt. Mitte hiljem kui teisel aastatuhandel enne u. a. tekkis ka kohalik pronksesemete töötlemine. Kaukasuse, Kesk-Aasia, Altai ja Uurali mäed said pronksikultuuri koldeiks, mis hiljem levis steppide ja metsade piirkonnisse.

Kõige vanemal ajal, kui inimeste peamine tegevusala oli jahipidamine, ei olnud üksikute ürgaegsete kogukondade elus erinevusi. Pärastpoole kujunes majanduslik tegevus mitmekesisemaks. Metsarikkais kohtades, kus metsloomi leidus külluses, säilitas jahipidamine oma endise tähtsuse. Jõgede ja järvede piirkonnas hakkasid inimesed tegelema peamiselt kalapüügiga. Viljakais jõeorgudes tekkis põlluharimine. Rohurikkad stepid said karjamaadeks koduloomadele.

Põlluharimisele ja karjakasvatamisele üle läinud rahvas arenes kiiremini kui jahipidajate kogukonnad. Niiviisi edenes inimühiskonna arenemine ebahütlaselt. Meie maal need erinevused tugevnesid märgatavalt teisel ja eriti esimesel aastatuhandel enne u. a.

Euroopa territooriumi metsavöötme ja Siberi määratu suurte metsaalade elanikud jäid peamiselt jahimeesteks ja kalapüüdjaiks. Inimesed elasid väikesis laialipillatud asulais. Siin püsis veel ürgaegne-kogukondlik kord.

Rohuga kaetud Lõuna-Siberi, Kesk-Aasia ja Musta mere maade tasandikel oli peatööks karjakasvatus. Viljakais orgudes tegeldi põlluharimisega.

Nendes kohtades toimus ürgaegse-kogukondliku korra lagunemine kiiremini.

Lõunapoolseis Musta mere maa steppides leidub hulk kurgaane, millede lahtikaevamise juures leitakse inimese luustikke, mis on värvitud punaseks. Matmisel kaeti laip ookri või menningiga, mis pärast jäi peatuma kontidele. Surnu kõrvale pandi relvi ja mitmesuguseid olustikuesemeid. Mõnikord leidub ühes kalmus kõrvuti mehe ja naise luustikke. Võib oletada,

et valitses komme tappa naine mehe — perekonnapea — surma puhul ja matta ta koos mehega. Nende kurgaanide hulgas on rikkaid ja vaeseid haudpanuseid, mis annab tunnistust varandusliku ebavõrdsuse tekkimisest. Eriti rikaste haudpanuste näiteks, mis kuulusid sugukondade ja suguharude juhtidele, võib olla kurgaan Maikopi linna lähedal. See oli 10,5 meetrit kõrge. Kalmu pearuumist leiti menningiga helepunaseks värvitud luustik. Surnu oli maetud riietuses, mis oli üle külvatud kuldilustustega — härjakujukeste, sõrmuste, rosetikestega ja ka kullast, karneolikivist ja türkiisist helmestega ja muude väikeste asjakestega. Kõrval leidsid kullast ja hõbedast nõud.

Kuldhärja-kujuke. Maikopi kurgaanist.

Laiba kohale oli ehitatud baldahhiin, mis tugines kullast ja hõbedast õõnsaile jalule. Neid kaunistasid massiivsed härjakujukesed kullast ja hõbedast. Selle kalmu eriosades lamas veel kaks luustikku: koos pealikuga pidid surema ka temale lähedased inimesed.

Pronksikultuur tõusis oma arenemise õitsengule teisel aastatuhandel ja esimese aastatuhande algul enne u. a. Kaukasuse, Taga-Kaukaasia ja Altai mägedes. Paljudes kohtades on avas-

tatud vanad kaevandused, millest saadi maaki, mis oli tooraineiks kohapealsele pronksivalmistamisele.

Esimese aastatuhande algul enne u. a. hakkas Taga-Kaukaasia lõunapoolseis mägedes ja Väike-Aasias juba kujunema klassiline ühiskond.

Rauakultuuri algus. Teise aastatuhande lõpul enne u. a. ilmusid meie maal rauast valmistatud esemed. Algul tarvitati rauda pronksesemete ilustustena. Esimese aastatuhande esimesel poolel enne u. a. tekkis mitmesuguseis kohtades juba raudesemete tootmine, mis hakkasid pronksrelvi ja -tööriistu välja tõrjuma. Esimese aastatuhande keskel enne u. a. oli raud meie maa rahva poolt juba laialt tarvitusele võetud. Ta aitas kaasa edaspidisele tööviljakuse tõstmisele, eriti põllu- ja käsitöö alal. „Raud lõi põllupidamise suuremail pindadel, kindlustas laiade metsaalade ülesharimist põlluks; ta andis käsitöölisele nii kõvad ja teravad tööriistad, millele ei suutnud vastu seista mitte ükski kiviliik, mitte ükski tol ajal tuntud metall.“¹

¹ Engels, Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine. Marx ja Engels, Teosed, XVI k., I o., lk. 138.

Vanimad riigid meie maa territooriumil.

§ 4. Vanimad orjandusriigid Kaukaasias ja Kesk-Aasias.

Orjandusliku korra alus. Ürgaegse-kogukondliku korra ajal ei olnud ülimust ega rõhumist. Sugukondliku korra juures oli tootmine äärmiselt arenemata. Karjanduse, põllutöö ja koduse käsitöö arenemisega said inimesed võimaluse toota produkte suuremal määral, kui oli tarvis elu alalhoiuks. See pani aluse saaduste vahetamisele sugukondlike kogukondade vahel. Ühes eraomandusõiguse kasvamisega tootmisvahendeile hakkas vahetus tekkima ka üksikute isikute vahel. Vahetus soodustas tootmise edaspidist laienemist, mis ei saanud enam toimuda üksiku perekonna või sugukonna tööjõududega. Uut tööjõudu andis sõda: vange ei tapetud, nagu varem, vaid tehti orjadeks. Sellest ajast peale saab sõdade peaesmärgiks vangide võtmine ja riisumine. Sõjad suurendasid veel rohkem varanduslikku ebavõrdsust. Rikkad said võimaluse teha orjaks ka oma kaaslasi sugukonnast ja suguharust. Nii tekkis esimene suur jagunemine klassideks: orjapidajate klass ja orjade klass. Orjandaja pidas orja oma täielikuks omanduseks, nagu ükskõik missugust teistki temale kuuluvat asja. Ta võis orja müüa, osta, tappa nagu looma. Orjal ei olnud omandust. Orjade tööd kasutati majapidamises laiaulatuslikult.

Võrreldes ürgaegse-kogukondliku korraga oli orjanduslik kord enam edenenu, sest et selle tootvad jõud asusid kõrgemal arenemisastmel.

Orjandusriigi tekkimine. Koos varandusliku ja klassilise ebavõrdsuse arenemisega tekib riik. See oli vajalik varanduseomanikele, et kindlustada neile omandatud varandusi ja võimu orjade ja varanduseta rahva üle. Riiklik kord tekkis ürgaegse-kogukondliku korra varemeile.

Varandusliku ebavõrdsuse tekkimisega hakati sugukondade ja suguharude juhte valima rikaste perekondade keskelt. Rõõv-sõjad rikastasid ja tugevdasid juhte veel enam, võrreldes oma sugukonnaga. Juhtidega koos rikastus ka neid ümbritsev sõdalaskond. See aitas kaasa lõplikule rahva poolt valitavate juhtide võimu muutmisele päritavaks ainuvalitseja-võimuks. Et hoida orje ja varanduseta rahvast sõnakuulmises, oli vajalik eriline relvastatud jõud, kes täitis endise suguharu maleva aset. Endise rahvakohtu asemele tekkis kohus, mis teenis valitseva vähemuse huve. Sugukondlik ühiskond valitses end tavade alusel, mis elu ise oli välja töötanud. Riigis tekkisid seadused, mis kaitsesid valitseva klassi huve. Nii tekkis riiklik võim, mis ürgaegsele-kogukondlikule korrale oli tundmatu.

Vanaaegsed riigid laienesid nõrgemate naabersuguvõsade allaheitmise teel. Seesugused paljudest suguharudest koosnevad riigid ei olnud kindlad, sest et neid ei hoidnud koos majanduslikud sidemed, vaid vallutaja võim. Seepärast nad liitusid ja lagunesid sõltuvalt selle või teise väejuhi või valitseja kordaminekuist või ebaõnnestumisist.

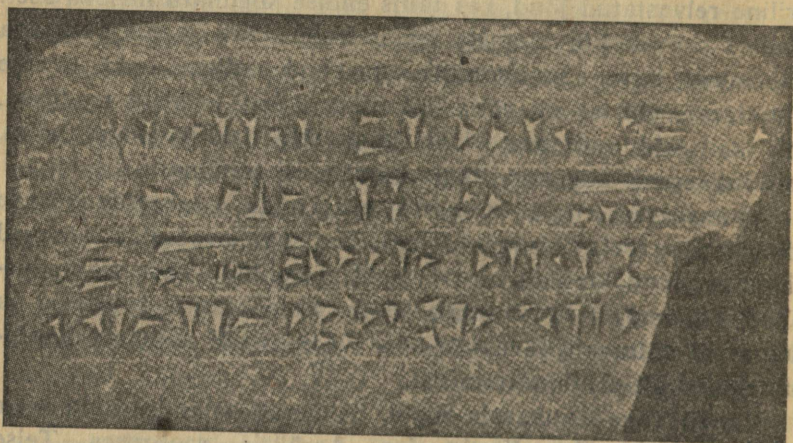
Vanad Taga-Kaukaasia riigid. Esimesed orjandusriigid meie maal tekkisid Taga-Kaukaasias, Assüüria naabruses. Teise aastatuhande keskel enne u. a. asustasid Vani järve ümbruse mägismaad väikesed suguharuliinid. Assüüria kuningad võtsid sageli nende vastu sõjakäike ette. Maad, mis asetseb Tigrise ja Eufrati ülemjooksul ja Vani järve ümbruses, nimetasid Assüüria kuningad Urártu maaks.

Esimese aastatuhande algul enne u. a. toimus Urártu maal väikeste vürstiriikide ühinemine tugevamate suguharude juhtimisel. Ühinenud suguvõsad said ühise nimetuse — haldid, peajumala Halda nime järgi. Selle riigi etteotsa ilmusid võimsad kuningad, kes löid edukalt tagasi mitte ainult assüürlaste rünnakud, vaid võtsid isegi ette sõjakäike nende maale. Vani järve kaldale oli ehitatud pealinn (praeguse Vani pealinna lähedal), mis oli lõuna poolt hästi kaitstud Iraani mägede ahelikuga. IX ja VIII sajandi jooksul enne u. a. oli Urártu riik oma maade poolest väga suur.

Oma võitude mälestuseks jätsid Urártu kuningad järele mälestuskirjad, mis on tehtud kiilkirjas kividele ja kaljudele, mõnikord raskesti ligipäästa-

vaise kohtadesse. Suurte pingutuste abil selgitasid teadlased (nende hulgas ka venelased) nende kiilkirjade sisu, mis jutustavad Urártu ajaloo tähtsaist sündmusist.

VIII sajandi keskel enne u. a. saavutas Urártu riik oma ülima suuruse ja vägevuse. Põhjas vallutasid haldid Araksi jõe oru kuni Suure Kaukasuse mäeharjani. Õnnestunud sõjakäikude ajal naabrite maale hävitasid haldid ära asulad ja kindlused, viisid kaasa rikkaliku saagi, ajasid ära karja, tapsid või viisid kaasa inimesi, tehes nad orjadeks. Kuningas Argišti teatas Vani

Kuningas Argišti kiilkirjalise pealkirjaga ehituskivi Urártust. Kindlusevaremed Erevani juures. *Ajalooline Muuseum Moskvas.*
Pealkirja tõlge: „Argišti, Menua poeg, selle kindluse ehitas neist 10 000 kivist.“

järve kaldal kaljusse raiutud mälestuskirjas, et ainult ühel sõjakäigul tema osalt saatis surma, osalt viis kaasa elusaina üle 64 000 inimese. Maadel, mis kuulusid Urártu kuningale ja tema aukandjale, kaevasid tuhanded orjad kanaleid, töötasid majapidamistes ja ehitasid kõrgeile kaljudele ligipääsmatuid kindlusi. Ehitised püstitati ilma ühendava lubjata suurtest, tihedasti üksteisele laotud kividest. Samuti raiuti avaraid ruume kivikaljude sisse. See nõudis määratu suurt tööjõu kulutust. Imestustäratavad on keerulised vesivarustuse ja põlluniisutuse seadeldised. Pealinn Vani joogiveega varustav kanal tegutses üle kahe tuhande aasta. Niisutatavais rajoones ja jõeorgudes kasvatati vilja ja arendati viinamägesid. Suur majanduslik tähtsus oli karjandusel. Haldid olid kuulsad kauniste pronksrelvade ja teiste

pronksesemete valmistajaina. Urártu riik oli orjandusriik: elanikkond jagunes vabadeks inimesteks ja orjadeks. Kuningas ja temale lähedal seisvad ametnikud olid kõige rikkamad orjaperemehed.

VIII sajandi lõpul enne u. a. hakkas Urártu riigi vägevus tunduvalt langema. Põhja poolt surusid haldide peale nomaadid. Tigrise jõel tugEVnes jällegi Assüüria riik. Assüürlaste kuningas Sargon purustas Urártu kuninga väed, hävitas tema pealinna ning viis sellest välja määratu suured rikkused. Ta raius kaljusse oma võidust seesuguse mälestuskirja: „Kui Urártu kuningas sai teada oma vägede kaotusest, siis hakkas ta süda väriseva, nagu väriseb kulli eest põgeneva linnu süda.“

VI sajandi keskel enne u. a. sai Urártust kagu pool tugevaks Pärsia riik. Võitlus sellega nõrgendas haldide suguharusid. Nende ühinemine Urártu kuningate võimu all hakkas lagunema. Haldide nimi kadus tarvitamiselt, kuid Urártu nimi püsib alles Ararati mäe nimes.

Endise Urártu territooriumil tekkisid VI sajandil e. u. a. uued sugukondlik-suguharude ühendused, kelledest kasvas kaks rahvust — grusiinlased ja armeenlased. Vanaaegsed armeenlased elasid Vani järve ümbritseval maal. Kartvelid (kartid) ja teised nende hõimud, kes elasid Araksi ja Kura jõe orgudes ja nendega piirnevais mäestikurajoones, lõid ühinedes gruusia rahvuse. VI sajandi lõpul e. u. a. Pärsia kuningas Dareios I Hystaspese ajal oli Armeenia sunnitud alistuma tema võimule. Suures mälestuskirjas oma võitlusest teatab Dareios, et armeenlased tõstsid tema vastu mässi, mis suruti alla ainult pärast viit verist lahingut. Armeenia oli maksustatud suure maksukoormaga Pärsia kuninga kasuks.

Kesk-Aasia vanad rahvad. Esimesel aastatuhandel enne u. a. olid Kesk-Aasia steppide alad asustatud rohkearvuliste karjakasvatavate nomaadide suguharude poolt. Kreeklaste jutustuste järgi need suguharud olid silmapaistvad oma sõjakuse ja vaprusiga. Kõik nende relvad — nooled, odad, mõõgad, taprid — olid valmistatud mitte rauast, vaid vasest ja pronksist. Naised evisid suuri vabadusi ning olid isegi sõjas väejuhtideks.

Viljakais jõeorgudes tegeles elanikkond põlluharimisega. Põllumajanduslikul rahval oli sugukondlik kord sel ajal juba

navad Makedoonia Aleksandri vallutuste ja tema riigi lagunemise tagajärjel tekkinud Idamaa riigid „hellenistlike“ riikide nimetust.

Süürias tekkinud seleukiidide riik (Makedoonia Aleksandri väejuhi Seleukose nime järgi) alistas oma võimule Taga-Kaukaasia ühes Gruusia ja Armeeniaga ja osa Kesk-Aasiast Sogdianaga. Kuid selle riigi rahvas hakkas järkjärgult vabanema seleukiidide võimu alt. Rändsuguharud, kes elasid Kaspia merest kagu pool, lõid neist lahku ja rajasid iseseisva Partia riigi, mis ulatus ka suuremale osale Pärsia maa-alast.

Armeenia Tigranes II ajal. Pärast Seleukiidide riigi purustamist roomlaste poolt 190. a. enne u. a. alustasid armeenlased ülestõusu süürlaste vastu ja lõid iseseisva Armeenia riigi oma

Rahamünt Armeenia kuninga Tigranes II kujutusega. *Briti muuseum (London).*

kuningate dünastiaga. Armeenia riik oli oma suuruse tipul I sajandil enne u. a. kuningas Tigranes II ajal, kes hävitas Partia kuninga võimu. Pärast seda võitu hakkas Tigranes end nimetama „kuningate kuningaks“ ja kuulutas enese isegi jumalaks. Ta asutas endale toreda idamaise hoovkonna. Tema hoovkonnas leidsid ulualust Rooma tagakiusamise eest põgenenud kreeka õpetlased ja kirjanikud. Oma sõjakäikude ajal võttis Tigranes II vangi ja aetas elama oma linnadesse hulga kreeklasi, juute ja araablasi. Nende asukate abil püüdis ta arendada käsitöid ja kaubandust.

Tigranes II valitses maad, toetudes suurmaaomanikele. Põldudel, mis kuulusid kuningale, templeile või rikkaille suurnikele, töötasid orjad. Tigranes II oli väga suur ja hästi korraldatud sõjavägi. Tarviduse korral ta kutsus kokku maaomanikest ja neile alluvaist meestest koosneva maleva. Sõjavägi oli organiseeritud rooma süsteemi järgi.

Gruusia ja Albaania. Armeeniasst põhja pool asetses Gruusia, mis koosnes kahest suurest osast — Ibeeriast ja Kolhisest. Kolhise nime kandis maa, mis piirnes Musta mere rannikuga. See maa oli kuulus oma kullasoonte ja hõbedakaevanduste poolest. Kolhisest ida pool asetses Ibeeria. Selle mägises osas tegelles rahvastik karjakasvatusega ning oli veel säilitanud sugukondliku ühiskonnakorra. Tasandiku-osas olid arenenud põllumajandus ja aiandus. Siin kujunes välja juba I sajandil enne u. a. orjanduslik majandus.

Kaspia mere läänekaldal asetses Albaania. Albaania mäestike piirkonnis ja madaliku-osas elas suur hulk väikesi suguharusid, igäühel neist oli valitsejaks oma yüstike. Need suguharud tungisid sageli naabrite — iberlaste (grusiinlaste) ja armeenlaste — kallale. Viimaks nad ühinesid nende hulgast kõige tugevama albaanide suguharu juhtimisel (selle suguharu nimest on tuletatud tookordne maa nimetus — Albaania). Muistse Albaania rahvastiku järeltulijad jäid hiljem azerbaidžani rahvuse koosseisu.

§ 5. Põhjapoolse Musta mere maa rahvad (kuni uue ajaarvamise III sajandini).

Sküüdid. VIII sajandil enne u. a. elasid Volga ja Dnestri vahelises stepialades nomaadirahvad, keda kreeklased nimetasid ühise nimega — sküüdid. Tegelikult sküüdid koosnesid mitmesuguseist suguharudest, kellede hulgas oli nii karjakasvatajaid kui ka põllupidajaid. Kõik nad olid ühendatud tugevate rändrahva suguharude võimu alla, kes andsid oma nime kogu tookordsete põhjapoolsete Musta mere steppide rahvaile.

Kreeka kirjanike jutustused kujutavad rändsküütlase elu. Kogu sküüdi varandus oli mahutatud nelja- või kuuerattalisse kibitkasse, mille ette oli rakendatud kaks või kolm paari härgi. Iga kibitka oli vildist majake, kus asusid naised ja lapsed. Sküüdid ajasid enestega kaasa hobuse-, lehma- ja lambakarju. Ühele

Hõbevaas Tšertomlõtski kurgaa-
nist Nikoopoli lähedal. *Ermitaaž*
(Leningrad).

kohale jäid sküüdid nii kauaks, kuni jätkus rohtu karja toiduks. Pärast seda nad läksid uuele söödamaale. Nomaadide massi hulgast eraldus rikas aadel, kes evis suuri karju ja tabuune. Karjamajanduses olid töötegijaiks orjad.

Sküüdid olid silmapaistvad oma suure sõjakuse, vastupidavuse, julguse ja vaenlase vastu halastamatuse poolest. Tapetute

kolpadest tegid nad viinakruuse, kuid nendelt nülitud nahka tarvitasid nooletuppede valmistamiseks. Vahvale sõdurile osutati suurimat austust. Igal aastal korraldati pidustus, kus ühisest kruusist jõid ainult need, kes olid surmanud vaenlasi.

Igas suguharus oli oma vürst, kel oli suur võim. Kui vürst suri, veeti tema vankrile asetatud laipa kõikjale mööda maad. Vürsti laibale vastu tulles pidid elanikud avaldama sügavaimat

Hobust kammitsasse siduv sküüt. Tšertomlõtski vaasi detail.

kurbust: nad lõikasid maha juuksed, lõikasid maha osa kõrvast, kriimustasid nägu, torkasid nooli läbi vasema käe. Vürste maeti suurtesse kurgaanidesse. Vürstiga koos maeti mulla alla ka relvi, kalleid kuld- ja hõbenõusid, suur arv tapetud hobuseid. Tapeti ja maeti koos vürstiga ta naine ja ta teenijaid.

Meie maa lõunaosas tõusevad nüüdisajalgi kõrgele suured sküütide kurgaanid, ulatudes 10—12 m kõrguseni. Paljud neist on lahti kaevatud. Nendest leitud suurepärased esemed kaunistavad meie muuseumide kogusid.

Suure Tšertomlõtski kurgaani lahtikaevamisel (Dnepri kaldal asetseva Nikoopoli linna lähedal) leiti suurepärase hõbevaas, mis on kaunistatud rändsküütide elu-olu kujutustega. Nendel kujutustel näeme metsikute hobuste püüdmist ja nende taltsutamist. Algul kujutatakse kaht hobust, kes söövad stepi vabaduses. Teisel pildil sküüdid püüavad vaevaga kinni pidada kinnipüütud metshobust. Siis on kujutatud kolme sküüti, kes katsuvad hobust maha lükata. Viimaks on näidatud hobune pärast taltsutamist; kummardunud sküüt seob tema esijalgu kammitsasse.

Mitte vähem huvitav pole kuldvaas, mis on leitud kurgaanist Kertši lähedalt (Kull-Ob'i mäel). Ühel pildil kujutatud istuv sküüt, nähtavasti juht, kuulab sõduri jutustust või ettekannet. Juhi pikad juuksed on sidemega ümber haaratud. Tema riietus koosneb lühikesest võõtatud kuuest ja pükstest. Mõlema käega toetub juht pikale piigile. Sõdur istub juhi ees põlvili laskununa. Järgnevalt on kujutatud sküüti, kes tõmbab vibunööri vibule. Tema taga üks sküüt puudutab sõrmega teise hammast. Lõpuks on kujutatud kaht sküüti, kelledest üks seob teise haiget või haavatud jalga. Mõnede sküütide peakatteiks on teravaotsalised paslikud. Küljel ripuvad kõigil nooletuped ühes nooltega ja vutlarid vibude tarvis.

Ühes (Solohha) kurgaanis leiti kuldkamm, mis nähtavasti kuulus mõnele sküüdi vürstile. Kammi ülaosa kujutab kolme sõduri lahingupilti: kaks jalasõdurit (üks nendest on kahtlemata sküüt) ründavad kreeka ratsameest.

Musta mere kallaste koloniseerimine kreeklaste poolt. Sküütide valitsemisajale lõunastepides langeb ka Musta mere kallaste koloniseerimine kreeklaste poolt. Algul oli kreeklastel väga vähe teatmeid nendest maadest. Fantastilised jutud Musta mere rannikmaa elanike kohta on säilinud mõnes kreeka legendis kuldvillakust, Odüsseuse rännakuist jt. Esimesed neid kaldaid külastanud kreeklased olid kalamehed ja kaupmehed, kes astusid kaubavahetusse kohalike elanikega. VII sajandil enne u. a. hakkasid Musta mere kaldail tekkima alalised kreeklaste kolooniad. Lõuna-Bugi ja Dnepri suudmes tekkis koloonia Olbia, praeguse

Sevastopoli lähedal — Hersonesos, Krimmi kagukaldal — Feodosia ja Pantikapaion (praegu Kertš). Doni jõe suubumisel Aasovi merre oli ehitatud Tanais; kreeka kolooniad tekkisid ka Kaukaasia rannikul.

Iga kreeka koloonia keskuseks oli kivist müüri- ümbritsetud linn. See kaitses kreeka koloniste vaenulise rahva kallaletungi eest. Seespool linnamüüri olid elumajad, laod ning mitmesugused ühiskondlikud ehitised: templid, saunad jne. Ehitiste hulgas leidis kreeka arhitektuuri kauneid saavutusi, mis olid kaunistatud marmorkolonnide ja kujudega.

Kuldvaas Kull-Obast. Kertši lähedal. *Ermitaaž.*

Sküüt vibunööri vibule tõmbamas. *Kull-Oba vaasi detail.*

Musta mere äärseile kreeka kolooniaile oli suur tähtsus kauplemisel Kreekamaaga, idamaadega ja Ida-Euroopa rahvastega. Laevad, mis sõitsid Kreeka suunas, olid koormatud viljaga, samuti ka orjadega, karusnahkade ja kaladega. Kreekamaalt toodi relvi, kangaid, mitmesuguseid savi- ja klaasnõusid, kalleid ehteasju ja luksusesemeid, veini. Osa sisseveetud kaupadest rahuldaskohaliku kreeka kõrgema kihi vajadusi; osa kaupadest läks vahetuseks leiva, vilja ja teiste produktide vastu, mida toodi Musta mere põhjarranniku elanike poolt. Hiljem tekkis kreeka linnades oma käsitööstuslik tootmine. Musta mere kolooniate töökodadest on pärit paljud asjad, mis on leitud sküütide kurgaanidest. Kolooniais kogunes vaba kreeka rahvas nagu Kreekaski „rahvakoosolekuiks“ mitmesuguste küsimuste arutamiseks ja ametikandjate valimiseks. Kogu valitsemine oli rikaste orjapidajate ja kaupmeeste käes.

Iga linn-koloonia moodustas iseseisva riigi. Üks neist — Pantikapaion — ühendas oma võimu alla tähelepandava maa-alä, mis sai nimeks Bosporose riik. Selle eesotsas seisid türannid, kes andsid võimu üle pärandusena isalt pojale.

III s. lõpul enne u. a. hakkas kreeka kolooniate olukord Musta mere mail halvenema. Kaspia-äärseis steppides tõusid silmapiirile sküütide hõimud — nõmaadide-sarmaatide suguharud. Sarmaatide surve all nihkus osa sküüte ja teisi nõmaade lääne poole

Kuldkamm võitlevate sõdurite kujutusega. Solohha kurgaanist. Ermitaaž.

ja jõudis välja Doonauni; teine osa sküüte siirdus Krimmi ning anastas selle põhjapoolse, stepilise osana

Endistele kohtadele jäänud sküüdid segunesid sarmaatide ja teiste suguharudega. Kreeka linnad suutsid vaevu end kaitsta rändrahvaste kallaletungide vastu.

Krimmi asunud sküüdid tungisid II sajandil enne u. a. tihti Hersonesose ja Bosporose riigi kallale. Sel ajal tekkis Musta mere lõunakaldal Väike-Aasia Pontose riik. Hersonesos, kel polnud võimalusi kaitsta end iseoma jõududega, sõlmis abistamis- lepingu Pontose kuningaga.

Orjade ülestõus Krimmis. II s. lõpul enne u. a. toimus sküütide-orjade ülestõus Bosporose riigis. Bosporose kuninga ori Savmak tappis kuninga ja asus ülestõusnute etteotsa. Ülestõusu surus alla Pontose riigi kuninga Mithridates VI Eupatori väejuht Diafantes, kes tuli Hersonesosesse, et kaitsta seda sküütide eest. Ta võttis Savmaki vangiks ja saatis tema Mithridatesele Väike-Aasiasse. Tänutäheks abi eest sküütide vastu püstitasid Hersonesose valitsejad linna akropolisel kõige austatavama jumalanna altari lähedale Diafantese vasest kujukäie relvastuses. Nad raiu-

Münt Savmaki kujutusega. II—I s.
enne u. a. Ajalooline muuseum.

sid kujukäie marmorist alusele mälestuskirja Diafantese teeneist ja võitudest. See mälestuskiri leiti Hersonesose varemeist.

Orjade ülestõus Krimmis polnud ainulaadne. Samasugused massilised orjade ülestõusud toimusid II — I s. enne u. a. paljudes teistes orjandusriikides — Väike-Aasias, Kreekas, Itaalias, Sitsiilia saarel ja teistes kohtades. Need orjade ülestõusud osutasid, et orjanduslik majandus hakkas laostuma.

Rooma vallutused Musta mere maadel. Võimsa Pontose riigi asutamine Väike-Aasias oli ähvarduseks Rooma valdustele Idas. Roomlaste katse kindlalt püsima jääda Väike-Aasias leidis kõva vastuseisu Pontose kuninga Mithridates VI Eupatori poolt.

Pärast kauakestnud sõda said roomlased Mithridates VI ja ta liitlaste — Armeenia kuninga Tigranes II, Gruusia vürstide ja Albaania — üle täieliku võidu. Pontose riigi purustamise lõpetas silmapaistev Rooma väejuht Pompeius. Jälitades löödud Mithridatest tungis Pompeius Armeenia piiridesse. Tigranes II lõpetas võitluse ning ilmus ise Pompeiuse laagrisse rahu sõlmima. Olles maksnud suure sõjamaksu, sai Tigranes II „Rooma rahva sõbra ja liitlase“ tiitli. Pärast seda alistasid roomlased suure osa Gruusiast.

I sajandil enne u. a. kindlustasid roomlased end tugevasti Musta mere mail. Bosporose kuningad said Rooma imperaatorite vasallideks ning täitsid truualamlikult nende käskke. Hersonesoses ja teistes Kreeka linnades Krimmis ja Kaukaasias paiknesid rooma leegionid. Musta mere rannikule olid ehitatud Rooma kindlused, mille tornidest valvati vaenuliste laevade ilmumise järele.

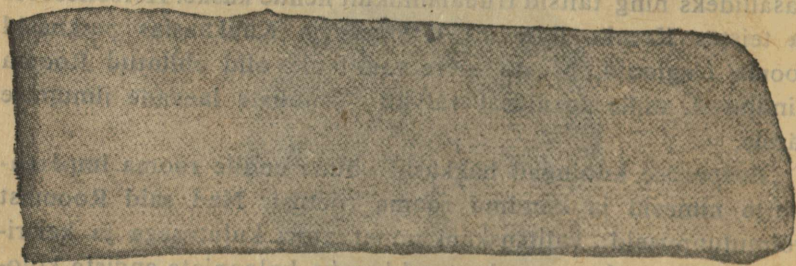
Bosporose kuningad hakkasid võtma endile rooma imperaatorite nimesid ja kandma rooma riidetust. Nad said Roomast võimutunnuseid: valitsuskepi imperaatori kujutusega ja keisrikrooni. Mitusada aastat kestnud kreeka kolooniate endiste kolonistide järeltulijad segunesid kohaliku rahvaga. Mitut tõugu sisserändajad kodunesid mereäärseis linnades ning said nende kodanikeks. Nii toimus Krimmis mitmesuguste kultuuride segunemine.

Rooma impeeriumi nõrgenemisega langes järsult Rooma mõju Musta mere maadel. III sajandiks u. a. tühjenesid Rooma kindlused Krimmis ja Kaukaasia rannikul. Endised Kreeka linnad said uuesti iseseisvaks. III sajandil tekkis Musta mere maade lõunapoolseis steppides uus suguharude ühendus, mida tuntakse gootide nime all. Nende hulgas olid ka ida-germaanlased, kes enne elasid Visla jõe alamjooksul. Alates III sajandi keskelt hakkasid gootid tungima Doonau-taguseisse Rooma valdustesse. Samal ajal gooti meriröövlid riisusid Musta mere rannikmaid Kaukaasias ja Väike-Aasias, tungisid Egeuse merre ning põletasid Kreeka linnu. IV sajandil löid roomlased sõjas gootlasi tugevasti.

Gootide kallaletung Rooma valdustele idas oli mitmesuguste Ida-Euroopa suguharude ja roomlaste vahelise võitluse algus. Samal ajal käis Lääne-Euroopas võitlus roomlaste ja germaanlaste suguharude vahel. „Barbarite“ (mitteroomlaste) kallaletungid kiirustasid orjandusliku Rooma riigi hukkumist.

§ 6. Rändrahvaste liikumine.

Rändrahvaste ühinemised Siberis ja Kesk-Aasias. Määratu suured steppide alad lõunapoolses Siberis ja Kesk-Aasias olid

Hersonesose rahvakoosoleku dekreet Diabantese auks. II—I s. enne u. a. asustatud mitmesuguste rändsuguharude poolt, kelledest hiljem tekkisid türgi ja mongoli rahvas. Mitu sajandit enne u. a. asutasid nomaadid, kes elasid põhja pool Hiinat, suure suguharude liidu. Hiinlased nimetasid sinna liitu kuuluvaid nomaade hunnideks. Hiinlaste võitlus hunnidega oli väga raske ja kestis sajandeid. Nomaadid langesid ootamata Hiina põhjapoolsete maade kallale, purustasid linnu, hävitasid viljasaagi ning viisid elanikud enesetega kaasa. Kui kogunes suur Hiina sõjavägi, läksid nomaadid tagasi steppi ning hajusid selle mõõtmata laiustesse.

Piiri kaitseks ehtasid hiinlased juba III sajandil enne u. a. kindlad kivikindlustused, mis said nimeks „Suur Hiina müür“. Vähehaaval hakkas nomaadide juurde tungima hiina mõju. Hunnide rändriigi pea võttis endale aunimeks „päikesest ja maast

sünnitatu, päikese ja kuu poolt ametisse seatu". Hunnide vürstid saatsid oma poegi teenima Hiina keisrikoja juurde.

Nomaadide valitsev kiht hakkas omaks võtma hiina kombeid ja hiina riietust. Ülikkalikes hunnide juhtide kalm-kurgaanides Põhja-Mongoolias, kus on toimetatud uurimisi nõukogude ekspeditsiooni poolt P. K. Kozlovi juhtimisel, leiti kaarikuid, hiina siidi, tore vaip tiivulise looma kujutusega, kes murrab põtra, väärtasju, austuspäevavarje ja muid esemeid.

I sajandil enne u. a. suur hunnide riik lagunes. Osa hunne lahkus läände. Aasia steppides, kus varem valitsesid hunnide suguharud, tõusid esile uued suguharud, kes enne olid nende võimu all.

Türkide kaganaat. VI sajandil u. a. j. tekkis Mongoolias suguharude ühendus, mis on tuntud nime all „Türkide kaganaat“. Selle riigi juht kandis nimetust kagaan. Kaganaadi valitsemise all oli suur arv nomadiseerivaid ja osaliselt ka põlluharijaid suguharusid. Valitsevad suguharud, eesotsas kaganaiga, korraldasid alatasa rüüsteretki naabrite kallale ja laiendasid oma võimu määratu suure territooriumi üle. Kõrgest soost ja rikkad isikud juhtisid väeosi ja valitsesid alistatud suguharude üle. Põhimine hulk rändrahvast elas omaette sugukondlike kogukondadena.

Orhoni jõe orus on säilinud türgi kagaanide hauasambad, millesse on raiutud pealkirjad tähtsaist sõjakäikudest ja silmapaistvamaist sündmusist.

Türgi kagaanid vaenutsesid kirgiisidega (hakassidega), kes elasid Jenisei jõe ülemjooksul ja Altai mägedes. Ühes mälestuskirjas kõneldakse, kuidas türgi kagaan istus valge täku selga ja läks oma sõjaväega kirgiiside peale. Ühe kirgiisi ta virutas sadulast maha. Oda käes, tungis ta siis vaenlaste rida-desse. Selle juures ta kannustas nii tugevasti oma valget täkku, et murdis selle küljeluud. Kirgiiside khaan sai surma ning rahvas alistus türgi kagaani võimule.

Türkide riik Mongoolias ja Kesk-Aasias lagunes VIII s. u. a. Pärast kaganaadi langemist osutusid kõige tugevamaks kirgiisid (hakassid). Kirgiisid olid arvukas rahvas ja võisid välja panna kuni 80 000 sõjameest.

Sel viisil paljude sajandite jooksul lõunapoolse Siberi ja Kesk-Aasia määratu suurtes maa-alades kord tekkisid, kord lagunesid rändrahvaste liidud. Nomaadide liikumine paremate karjamaade ja saagi otsimisel haaras suurema osa Kesk-Aasia steppidest. Osa nomaade paiknes uutes kohtades, osa liikus edasi läände. Heaks meelituseks neile olid rammusad, rohurikkad stepid, mis katsid tiheda vaibana maad loode pool Kaspiä merd.

Nomaadide sissetungimine Ida-Euroopasse. Nomaadisuguharud, kes ilmusid IV sajandi lõpul Aasovi mere äärde, said Euroopas tuttavaks üldise nime all — hunnid. Pärast seda kui hunnide riik Mongoolias oli lagunenud, mõned suguharud, kes kuulusid sesse riiki, rändasid põgenedes hiinlaste eest edasi lääne poole. Pärast mõnd sajandit nende järeltulijad, kes teel olid segunenud teiste rahvastega, ilmusid Ida-Euroopasse. Kaasaeglased nimetasid hunne „kõige raevukamaiks võitlejaiks“. Hunni riigi koosseisu kuulusid peale mongoolia hunnide ka põhjapoolse Musta mere maa põliselanikud.

Hunnid purustasid gootlased ja kihutasid need läände. Hunnide peahord peatus Doonau ja Tisza, jõe vahel. Selles kohas tekkis lühikeseks ajaks tugev hunnide riik, kelle kuningaks oli Attila. Pärast tema surma 453. aastal hunnide riik lagunes: osa hunne asus Doonau paremale kaldale, osa siirdus tagasi Musta mere steppidesse.

Hunnide liikumine Volgamailt läände mööda Musta mere põhjarannikut kutsus välja ka teiste rahvaste edasilikumise. Hunnide järel ilmusid Kaspia steppidesse bulgaarlased. Kuid ka bulgaarlased ei saanud kaua püsida teiste rändrahvaste surve ees. Bulgaarlaste suguharude liit lagunes mitmeks osaks.

§ 7. Varafeodaalsed riigid Taga-Kaukaasias.

Rooma ja Pärsia vaheline võitlus Armeenia ja Gruusia pärast. Roomlased, kes jäid peatuma Taga-Kaukaasias pärast võitu Armeenia kuninga Tigranes II üle, leidsid suurt vastupanu kohaliku rahva poolt. Üheaegselt roomlastega püüdsid vallutada Taga-Kaukaasiat ka Partia kuningad. Rooma mõju Taga-Kaukaasias hakkas märgatavalt nõrgenema u. a. III s. algusest peale. Sel ajal kujunes Pärsias tugev riik kohaliku Sassaniidide dünastia valitsemise all, mis hävitas Partia riigi. IV sajandi algul alistasid sassaniidid oma võimule Albaania (Azerbaidžani) ja suure osa Gruusiast ja Armeenias. Ainult väike osa läänepoolsest Armeenias ja läänepoolsest Gruusiast jäi Rooma võimu alla. IV sajandi lõpul lagunes Rooma impeerium kaheks — Ida-Rooma ja Lääne-Rooma riigiks. Ida-Rooma impeerium (Bütants) jätkas võitlust Pärsia riigiga Armeenia ja Gruusia pärast.

Feodaalsuhete tekkimine Armeenias ja Gruusias. Umbes I sajandi keskpaiku hakkas Armeenias valitsema kuninglik Aršakiidide dünastia. Rooma keiser Nero võttis Roomas Armeenia saatkonna suure toredusega vastu ning pani ise krooni Armeenia kuninga pähe. Umbes u. a. IV sajandist Aršakiidide dünastiast kuningate ajal hakkasid Armeenias kujunema feodaalsed vahekorrad. Orjade töö oli väheotoetav. Põllumajanduse ja käsitööde arenemisega ning tööriistade täienemisega muutus orjade töö ebakasutoovaks. Seepärast tõrjuti see välja feodaalselt sõltuvate inimeste töö poolt. Pärisorjuslikel talupoegadel, kes elasid feodaalide maadel, oli oma majapidamine vajaliku inventariga. Nad harisid feodaali põldu ja kandsid tema kasuks teisi kohustusi. Feodaal ei võinud enam karistuseta tappa talupoega, nagu võis tappa orja, kuid võis teda müüa ja osta.

Orjanduslikus süsteemis ei võinud orjal olla mingit huvi töö vastu. Feodaalseis suhteis on pärisorjal-talupojal olemas mõnesugune huvi majapidamise vastu, mis on temale vajalik iseenda elatamiseks ja feodaalile naturaaltasu maksmiseks — viljaga oma lõikusest. Suurmaapidajad sundisid talupoegi täitma nende majapidamises kõiki töid ja kandma mitmesuguseid kohustusi. Igal rikkal feodaalil oli oma loss ja eri sõjavägi. Feodaal-aadel haaras enda kätte tähtsaimad ametid. Suurfeodaalid moodustasid kuninga õukonna, võtsid osa pidulikest tseremooniaist ja võtsid seal kohti sugukondade vanuse järgi.

Armeenia kuningas ja aadel võtsid III sajandi lõpul vastu ristiusu, mis sai Armeenia riigiusuks. Bütsants toetas ristiusu kirikut, sest et kasutas seda oma mõju suurendamiseks. Kirik aitas kaasa feodaalse korra lõplikule makmapääsmisele Armeenias. Talupojarahvas kestsid veel kaua vanad paganausulised kultused.

IV sajandi lõpul kaotati Armeenia Bütsantsi osas kuningavõim. Maad hakkasid valitsema Bütsantsi keisri poolt saadetud ametnikud. Varsti langes kuningavõim ka sassaniidide võimule alluvas Armeenias. Pärast kuningavõimu langemist tugevnesid suurmaaomanikud veel rohkem.

Munk Mesrop Maštots, kes põlvnes talupojaperest, viimistles V sajandi algul armeenia alfabeedi. Sellest ajast algas armeenia kirjanduse arenemine: koolides sündis õpetamine emakeeles, noorsugu saadeti õpinguid täiendama Egiptusse ja Bütsantsi, tekkis laiaulatuseline algupärane ja tõlkekirjandus.

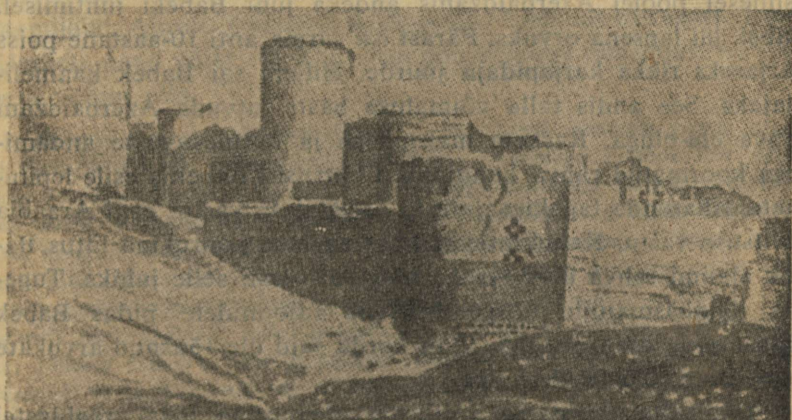
Muistse Kolhise territooriumil (Gruusias) tekkis IV sajandil u. a. Lääne-Gruusia riik, mida roomlased ja kreeklased nimetasid valitseva suguharu (laazide) nime järgi Lazikaks. Selle keskuseks oli Rioni jõe viljakas org, mis oli kaetud viinamägede ja aedadega. Selles orus asetses hulk linnu, kes tegelesid kaubandusega, nende hulgas Kutaisi. Bütsants säilitas pärast võitlust Pärsiaga oma võimu Lazikas. Idapoolsed grusiinlaste maad kuulusid teise riigi — Kartlia (endise Iberia) — piiresse. V sajandi algusest sai Kartlia valitseja sassaniidide vasalliks. Nagu Armeenias, nii ka Gruusias tugevdas feodaalsuhete arenemine põllumajanduslikku aadlit, kes püüdis piirata kuninga võimu. Ristiusk hakkas tungima Gruusiasse Musta mere rannalinnade kaudu. Bütsantsi abil ta jäi Kartlias lõplikult püsima riigiusuna IV sajandi teisel kolmandikul, aga Lazikas VI sajandi algul. Ristiusk kõvendas kultuurilisi sidemeid Gruusia ja Bütsantsi vahel. Ühel ajal kiriklike raamatute tõlgetega ilmusid ka kreeka filosoofiliste ja ajalooliste teoste tõlked. See soodustas gruusia kirjanduse arenemist.

V sajandi lõpul astus Kartlia kuningas Vahtang, hüüdnimega „Hundipea“ (kuninga kilbil oli kujutatud hundi pea), võitlusse sassaniididega. Ühes lahingus sai ta surmavalt haavata. Pärast tema surma hävitasid sassaniidid, Gruusia feodaal-aadli nõusolekul, kuningavõimu Kartlias. Maad hakkas valitsema Pärsia kuninga asehaldur, kes asus Tbilisis.

Taga-Kaukaasia rahvaste võitlus Pärsia ja Bütsantsi ülemvõimu vastu.

Bütsantsi ja Pärsia valitsemisele Gruusias, Armeenias ja Albaanias (Azerbaidžanis) kaasnes hirmus rõhumine ja nende

maade laastamine. Rahvas oli viidud meeleheitele ülejõukäivate maksude ja raskete kohustustega. Vallutajad võtsid Armeenia ja Gruusia noormehi sõjaväkke. Seepärast puhkesid Gruusias, Armeenias ja Albaanias (Azerbaidžanis) sageli verised rahva ülestõusud. Need muutusid eriti tugevaks, kui grusiinlased ja armeenlased ühinesid võitluseks ühiste vaenlaste vastu. Tiivustatud vihast orjastajate vastu, võitsid grusiinlased ja armeenlased enam kui üks kord vaenlase rohkemaarvulisi ja paremini relvastatud

Ani. X s. teise poole kindluse varemed. Foto.

vägesid. Sel ajal kui rahvas ennastalgavalt ja visalt võitles kodumaa vabastamise eest, said suurfeodaalid tihti äraandjaks ning läksid üle vaenlase poole. See kergendas Pärsial ja Bütsantsil rahva ülestõusude mahasurumist.

Taga-Kaukaasia rahvaste võitlus araablatega. Pärsia ülemvõim Armeenias ja Gruusias kestis kuni VII sajandini, millal araablased hävitasid Pärsia riigi ja varsti pärast seda vallutasid Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia. 642. aastal vallutasid araablased Armeenia pealinna Dvini ning mõne aasta pärast lõpetasid Armeenia ja Ida-Gruusia vallutamise. IX — X saj. oli Taga-

Kaukaasias tähelepandavalt suur arv kaubandus-käsitööstuslikke linnu (Tbilisi, Derbent jt.), mille kaupmehed kaupadega sooritasid kaubareise Ida-Euroopasse. Tbilisi sai araablaste emiiri (vürsti) asukohaks. Koos araablastega hakkas Taga-Kaukaasiasse tungima ka muhamedi usk.

Taga-Kaukaasias tõusid talupojad mitmel korral üles vallutajate-araablaste vastu, kes laastasid maad maksudega ning tegid kohaliku rahva oma orjadeks ja pärisorjadeks. Kõige suurem talupoegade, käsitöölise ja orjade ülestõus toimus IX sajandi esimesel poolel Azerbaidžanis andeka juhi Babeki juhtimisel. Babek jäi lapsena orvuks. Pärast isa surma anti 10-aastane poiss karjaseks rikka karjapidaja juurde. Hiljem sai Babek kaameliajajaks. See andis talle võimaluse hästi tutvuda Azerbaidžani rahva elu-oluga. Raskete maksudega ja mitmesuguste andamitega koormatud rahva kannatused kutsusid Babekis esile lepitematu vihatunde tagakiusajate ja orjastajate vastu, eriti Araabia valitsuse vastu. Kaheksateistkümne-aastase noorukina liitus Babek alanud rahva ülestõusuga ning sai varsti selle juhiks. Tuge-des ligipääsmatuile kõrgemäelistele rajoonidele pidas Babek vihast sõda araablastega. Mitu korda said ülestõusnud arvukate araablaste vägede üle võitu.

Ainult kaua-aastaste võitluste tulemusena läks araablastel korda vallutada ülestõusu pearajoonid. Pärast seda jätkas Babek, varjates end mägedes, veel mõne aja partisanisõda araablastega ja rahva äraandjaiks saanud kohalike feodaalidega. Kõik katsed Babeki sisse piirata ja vangi võtta lõppesid ebaõnnestumisega. Siis üks suurfeodaal, teeseldes Babeki poolehoidjat, kutsus ta oma lossi. Siin Babek vangistati reetlikult ja anti välja araablastele. Kaliifi käsul Babek hukati. Niisiis ülestõus suruti alla pärast pikka ja visa võitlust, mis kestis umbes 30 aastat.

Araabia kalifaadi lagunemine, mis algas IX sajandi lõpul, viis kohalike valitsevate perekondade võimu taastamisele Gruusias ja Armeenias.

864. aastal sai ühe Armeenia võimsaima suguharu esindaja Ašot I Armeenia kuningaks ja pani aluse uuele Bagratiidide

dünastiale, kes valitses XI sajandi keskeni. Sellel dünastial õnnestus ühendada suur osa Armeeniast. Bagratiidide pealinnaks sai Ani linn (Karsi linna lähedal), mis sai kaubavahetuse keskuseks Ida ja Lääne vahel. Linn kaunistati hulga ehitistega, mis viitavad armeenia kunsti suurele tõusule. Ani linna varemud on läbi uuritud kuulsa nõukogude õpetlase N. J. Marri poolt, kes on taastanud muistse armeenia keele ja kultuuri ajaloo.

Gruusia jagunes pärast Araabia kalifaadi langemist reaks iseseisvaiks väikesiks feodaal-vürstiriigeks, kes seisis omavahel vaenujalal. Ainult X sajandi teisel poolel ühendas üks neist, Tao-Klaržeti, need vürstiriigid gruusia Bagratiidide dünastiast kuningate võimu alla.

Armeenia eepos „Sassuuni David“. Mälestused armeenia rahva ajalisesest võitlusest vallutajate-araablastega kajastuvad suurepärases eepilises poemis „Sassuuni David“. Selles jutustatakse nelja kangelassugupõlve seiklustest ja vägitöödest. Kõrgeis mägedes ladusid kaks venda hiiglakividest kindluse ning andsid sellele nimeks „Raev“ (Sassuun). Mitmelt poolt tuli vaene rahvas Sassuuni kaitse alla, mis sellest ajast peale sai rahva võitluse kantsiks kodumaa vaenlaste vastu. Ühe venna pojapoeg — David — on poemi peakangelane. Juba noormehena alustas ta võitlust araablastega, kes rõhusid rahvast. Siis araablaste käskija melik läks suure sõjaväega Sassuuni vastu. Sõdureid oli nii palju, et igaihe juues ühe sõõmu nad kivatatsid jõed oma teel. Kuid vaenlase jõud ei ehmatanud Davidit. „Vennad ja õed,“ ütles David, „ärge kartke vaenlasi, mina lähen teie eest võitlusse melikuga!“ Isalt päritud imehobusel astub David võitlusse rohkearvuliste vaenlastega. Ta surmab vaenlase sõdureid, kuid säästab neist need, kes olid väevõimuga sõtta saadetud. Siis ta surmab meliku enese ja laseb vangivõetud sõdurid vabadesse, üteldes:

Te võite vabalt minna kõik.

Kõik sinna minge nüüd, kust tulnud olete.

Teid kodud ootavad, seal elage kui enne

Ning makse teilt ei vaja ma!

Davidil oli poeg Mger Noorem, samuti tugev ja vapper kui isagi. Jäänud orvuks, jätkas Mger noorem võitlust kodumaa vaenlastega. Ta võitles pahega ajani, millal koos hobusega hakkas vajuma maamulda. Siis Mger läks kalju juurde ning lõi selle tugeva hoobiga lõhki. Imeväärsel vanaisa hobusel läks ta tekkinud kaljulõhesse. Ta jääb kalju alla seniks, kuni pole hävitatud vana, ebaõiglane maailm.

Kuni see maailm on kurjust täis,
Kuni jääb valelikuks maa,
Siin ilmas ei ela ma.
Kui puruneb maailm ning uuesti sünnib,
Kui nisul on vili kui pähkliterad,
Kui oder on suur kui metsroosi mari,
Siis saabub mu päev, —
Siit ilmun taas päeval sel.

Nendes Mger Noorema poolt öeldud sõnades väljendas armeenia rahvas mitte kunagi vaibunud unistuse paremast elust. Mõõdusid sajandid, vahe-
tusid sügupõlved. Rahvalaulikud aga kandsid ajast ajasse edasi jutustusi
Sassuuni kangelastest, nende vägitegudest võitluses pahega ning nende suu-
rest armastusest kodumaa vastu.

§ 8. Kesk-Aasia rahvad võitluses araablatega.

Kesk-Aasia vallutamine araablade poolt. Ajajärgul, mil Kesk-
Aasia vallutati araablade poolt, koosnes see mitmest riigist, kes
seisid üksteisega alatiselt vaenujalal. Kõige suurem neist oli
Sogdiana. Selle pinnal olid laialipillatuina üksteisest peaaegu
sõltumatute maaomanike-vürstikeste lossid. Kõige tugevam oli
Samarkandi valitseja, kes nimetas ennast „Sogdiana kunin-
gaks“. Samarkandist lääne pool asetses Buhhaara. Amu-Darja
jõe alamjooksul asetses Horezm.

Kesk-Aasia stepid olid endiselt rändsuguharude all. Ida poolt
üha suurenes türkide suguharude pealesurumine. VIII sajandi
algul türgid oma katses haarata enda alla Kesk-Aasia põllu-
majanduslikke rajoonid ja selle rikkaid linnu, pörkasid kokku
araablatega, kuid löödi tagasi.

Rahvas osutas araablade vallutussõjale meeleheitlikku vastu-
panu. Põlluharijale rahvale tulid abiks nomaadid. Seepärast
kulus araablattel Amu-Darja ja Sõr-Darja jõe vahelise maa täie-
likuks vallutamiseks umbes 75 aastat. VIII sajandi keskel said
Horezm, Sogdiana, Buhhaara ja teised Kesk-Aasia maad Araa-
bia kalifaadi osaks. Enamail juhtumeil jätsid araablased alles
kohalikele vürstikestele nende maad ja võimu, kuid tegid nad

oma maksualuseiks. Suuremaisse linnadesse seati kaliifi asevalitsejad ja alalised araabia garnisonid.

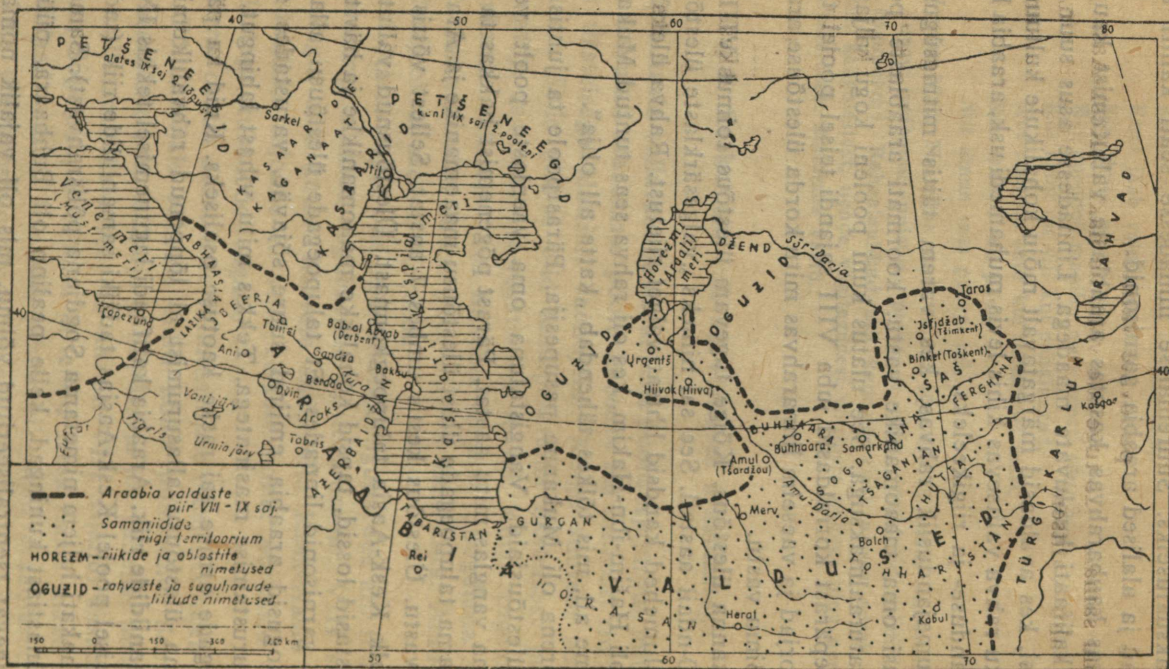
Jõukas kaubarahvas kasutas araablaste vallutamist kauplemiseks kalifaati kuuluvate maadega. Linnadesse asus suur arv araablasi, kes avaldasid märgatavalt mõju kohalikule kultuurile. Kohaliku rahva valitsevas kihis levis muhamedi usk, araabia keel sai kirjanduse- ja riigikeeleks.

Põllumajanduslik rahvas, kes varem täitis mitmesuguseid kohustusi oma maaomanike vastu, koormati araablaste poolt raske naturaalmaksuga. See ulatus kuni pooleni kogu viljasaa-
gist. Seepärast korraldasid juba VIII sajandi teisel poolel talupojad, orjad ja vaeseim linnarahvas mitu korda ülestõuse araablaste võimu vastu.

Mukanna ülestõus. Kõige tugevam ülestõus toimus VIII sajandi 70-ndail aastail. See sai nimeks „valgesärklaste ülestõus“, sest põllumehed kandsid lihtsat valget riidetust. Rahva ülestõusu juhiks oli Hašim-ibn-Hakim, kes oli rahva seas tuntud Mukanna hüüdnime all, mis tõlkes tähendab „katte all olija“.

Noorena oli Mukanna pesupesija. Pärastpoole ta juhtis üht jõuku ülestõusjaid. Vangistatuna oma vaenlaste poolt veetis Mukanna vanglas mitu aastat. Pärast põgenemist hakkas ta ette valmistama talupoegade ühist ülestõusu maaomanike ja Araabia võimu vastu. Ülestõus kestis umbes 7 aastat. Sellest võttis osa suur hulk Kesk-Aasia talupoegkonnast. Ülestõusnud vallutasid ja purustasid lossid, tapsid kohalikke maaomanikke ja hävitasid araabia garnisonid linnades. Et talupoegade ülestõusu alla suruda, kogusid araabia emiirid suure sõjaväe, varustades selle müüripurustamise masinatega. Tekkis mitu vihasit lahingut, kus talupoegade armee sai raske kaotuse osaliseks. Kuid ka pärast Mukanna ülestõusu allasurumist ei lõppenud rahvaliikumised.

Samaniidide riik. Araabia kalifaadi lagunemisel tekkis IX sajandi teisel poolel Kesk-Aasias tadžiki samaniidide riik (tadžikideks hakati hiljem nimetama Sogdiana põlisrahvast). Samaniidide dünastiast kuningad, kelle pealinn oli Buhhaara, püüdsid luua tugevat tsentraliseeritud võimu, mis oli vajalik nomaadi-

Araabia valdused Kaukaasias ja Kesk-Aasias VIII—IX s.

dega võitlemiseks. Seepärast pidasid samaniidid visa võitlust üksikute iseseisvusele püüdvate valitsejatega.

Tänu samaniidide tugevale võimule hakkas Kesk-Aasia stepides rahu valitsema. See soodustas kaubanduse ja linnaelu õitsengut. Kõige suuremad linnad (Buhhaara, Samarkand ja Merv) kauplesid elavasti ida- ja läänemaadega, nende hulgas Hiinaga ja Volgamaadega.

Samaniidide ajastul tõusid kirjandus ja teadus kõrgele aremistasemele. Luuletajad ja õpetlased (filosoofid, arstid, matemaatikud, ajaloolased jt.) löid väga rikkaliku kirjanduse araabia ja pärsia keeles. Buhhaara palee raamatukogus hoiti hulk hinnalisi käsikirju. Siin töötas X sajandi lõpul noor Avicenna (Ibn-Sîna), pärastine kuulus filosoof, looduseuurija ja arst. Tema teosed tõlgiti ladina keelde ning need said keskaegses Euroopas suure leviku osaliseks. Avicenna sõnade järgi oli samaniidide raamatukogus iga teadus- või kirjandusharu jaoks määratud eri tuba. Raamatukogu kataloogi järgi võis kiiresti kätte leida ükskõik millise teose.

§ 9. Kasaarid ja bulgaarlased Volga ääres.

Kasaaride riik Volga ääres. VII sajandil tekkis Volga jõe alamjooksul tugev kasaaride riik. Kasaarid olid poolnomadiseeriv rahvas. Talvel nad elasid linnades, kuid kevadel läksid oma karjadega steppidesse rohumaadele. Karjandus jäi nende peamiseks tegevusalaks, kuid koos sellega nad tegelesid ka põllupidamise ja viinamarjakasvatamisega. Kasaaridel oli veel säilinud jagunemine sugukondadesse, kellest igapähe oli oma osa maad. Kuid sugukondlik ühiskonnakorraldus oli juba lagunemas; sugukondade koosseisus eristus mõjuvõimas sugukonna-aadli kiht. Kasaaride riigi eesotsas seisis kagaan (kuningas), keda ümbritsesid rikkad aukandjad. Kuningale anti jumalikke austusi. Kuid riigi üle valitses mitte kagaan ise, vaid tema asevalitseja.

Kagaan elas Itilis, mis asetseb Volga suudme lähedal. See on suur ja rahvarikas linn Volga harujõe mõlemal kaldail. Linna ümbritseva müüri taga asetsesid puust majad ja vildist jurtag. Saarel, mis oli ühendatud kaldaga ujuva silla abil, oli ehitatud telliskivist kagaani loss. Linna idaosas elasid sissesõitnud kaupmehed — araablased, kreeklased, juudid, horezmilased jt. Siin oli palju turge, kus võis leida mitmesuguseid Kesk-Aasia, Kaukaasia, Volgamaade ja slaavi maade tooteid. Itil oli kagumaade kaubanduse tähtsaim keskus. Eriti suur tähtsus oli tema kauplemisel Horezmiga. Kasaarid võtsid kaupmeestelt makse; see oli kuninga laekale tähtsaim tulu. Alatine läbikäimine kultuursete Idamaa rahvastega avaldas suurt mõju Kasaari riigi struktuurile ja ta rahva elu-olule. Kasaaride valitsev kiht koos kagaaniga võttis vastu juudi usu.

Teine suurem kasaari linn oli Sarkel Doni ääres. Sarkel oli ehitatud Bütsantsi inseneride abiga ning ta pidi kaitsma maad nomaadide sissetungide vastu.

Kasaari riik tõusis oma vägevuse haritipule IX sajandil. Lõunas sõdisid kasaarid, olles Bütsantsiga liidus, araablastega ja tungisid edasi Araksi jõeni. Lääne pool Volgat kuulusid kasaaridele Kaspia ja Aasovi mere vahelised maad. Üksvahe nad vallutasid osa Krimmist ja maksustasid slaavlaste suguharusid, kes elasid Dnepri ja Oka jõe ümbruses. Põhjas ulatus kasaaride võim Volga keskjooksuni.

Kasaaride lähedaimaiks naabreiks olid petšeneegid, kes IX sajandil nomadiseerisid Jaiki (Uurali) ja Volga jõe vahel. Sama sajandi teisel poolel liikusid petšeneegid teiste suguharude ja kasaaride pealesurumisel edasi lääne poole ja võtsid enda alla stepid Doni ja Dnepri vahel.

Bulgaaria riik Volga ja Kama jõel. Bulgaaria suguharude liit lagunes koost teiste rändrahvaste hoopide all. Osa bulgaarlasi siirdus Doonau äärde. Siin kadusid bulgaarlased slaavlaste hulka, kuid jätsid nendele oma rahva nime. Doonau ääres tekkis slaavlastest Bulgaaria riik, kelle rahvas rääkis keelt, mis oli väga ligidane ida-slaavlaste keelele. Teine osa bulgaarlasi läks piki Volga

jõge ülespoole ja Kama jõe alamjooksu ning Volga keskjooksu aladel lõi oma iseseisva riigi. Ületuleku ajal Volgale ja Kamale olid bulgaarlased alles rändrahvas. Enda alla võetud maades allutasid nad põldu hariva ja karja kasvatava kohalikku rahva. Uutes kohtades läksid bulgaarlased üle põllupidamisele. Araabia kirjanike jutustuste järgi kasvasid bulgaarlased nisu, otra ja hirssi.

Bulgaaria riigis kuulus võim kuningale, suguharu-vürstikestele ja suguharu-aadlile. Suurem osa linnu asetses Volga ja Kama ühinemise lähikonnas. Bulgaarlaste pealinna, mis asetses Volga jõel, nimetasid araablased „Suureks linnaks“. Bulgaaria pealinna sõitsid igal aastal kokku kaupmehed slaavimaadest ja Kesk-Aasiast. Slaavimailt toodi tugevaid sihvakaid orje ja kalleid karusnahku. Araabia kaupmehed tulid terasmõõkadega, siidist ja puuvillast kangastega ja mitmesuguste kalliste ehteasjadega.

Bulgaarlased ise sõitsid karusnahku tooma Põhjamaile, mida nad nimetasid „pimeduse maaks“. Selle maa loomapüüdjatega nad pidasid vahetuskaubandust. Bulgaaria kaupmehed asetasid toodud kaubad teatud kohale ning eemaldusid siis. Järgmisel päeval nad leidsid oma kaupade kõrval loomanahku. Kui kaupmees oli rahuldatud, võttis ta karusnahad ning jättis oma kauba kohale. Vastasel korral ta ei puudutanud karusnahku, vaid võttis ära oma kauba. Ühes idamaise kaubandusega tungis Bulgaaria riiki suhteliselt kõrgem araabia kultuur. Juba X sajandil võttis bulgaaria rahva valitsev kiht araablasele vastu muhamedi usu. Araablase eeskujul hakkasid bulgaarlased oma rahamünte lööma.

X sajandi algul külastas Araabia saatkonna koosseisus Bulgaariat Ibn-Fadlan, kes koostas oma reisust väga huvitava kirjelduse. Bulgaarlaste kuningas kohtas saadikuid pealinna lähedal. Siis võeti saadikud vastu suures, rikkalikult sisustatud jurtas, mille põrandat katsid armeenia vaibad. Kuningas istus troonil, mis oli kaetud bütsantsi brokaadiga. Tema paremal käel istusid talle alluvad suguharude juhid. Pidustuste ajal kostitati külalisi lihatükkide ja meejoogiga. Ibn-Fadlan nägi sissesõitnud vene kaupmehi. Need olid tugevad saledad mehed. Igaüks neist oli relvastatud tapri, noa ja mõõgaga, milledest nad kunagi ei lahkunud. Kui rikas venelane juhtus surema, asetati tema laip kaldale tõmmatud venesse, mis täideti koolnu asjade, relvade, mitmesuguste produktide ja ohvriks toodud hobustega. Matusapäeval tapeti üks noor naisori, kuid vene koos kõigi esemetega põletati ära.

Pärast Kasaari ja Bulgaaria riigi asutamist omandas Volga väga suure tähtsuse kaubandussuhetes Aasia ja Euroopa vahel.

Oma algusega Volga ulatub väga lähedale Väina jõe, mis suubub Balti merre. Tänu sellele kujunes peaaegu katkestamata veeteed Kaspia merest Balti merre ja tagasi, Jõgedel vahel toimetati paadid jõest jõkke „lohistamise“ teel.

Araabia kaupmehed sõitsid VIII—X saj. suuremal arvul Volga veeteed kauplemise eesmärgiga. Võetud kaupade eest maksid nad väikeste hõbemündikestega, mis kandsid nime „dirhem“. Dirhemid levisid hiljem üle kogu Ida-Euroopa, sattusid Baltimaale, Skandinaaviasse ja isegi Saksamaale.

Sel viisil oli Ida-Euroopa VIII—X saj. tõmmatud kaubanduslikele sidemele nii Ida kui ka Läänega.

Kiievi riik.

III peatükk.

Kiievi riigi tekkimine.

§ 10. Slaavlased VI—IX sajandil.

Slaavlased VI—VII sajandil. Juba igivanadest aegadest saadik võtsid slaavlaste, ühe Euroopa suurima rahva esivanemad enda alla suurema osa Ida-Euroopast. Rooma kirjanike jutustuste järgi I—II s. u. a., kes tundsid slaavlaste veneedide nime all, asusid slaavlased Visla jõe kaldail ja Balti mere lõunarannikul.

VI saj. eraldasid bütsantsi kirjanikud lääneslaavlaste idaslaavlastest, keda nad nimetasid antideks. Idaslaavlased elasid tookord Dnestri ja Dnepri jõe ümbruses kuni Musta mere rannikuni ja kaugemale ida poole. Nad tegutsesid põlluharimise, karjakasvatamise, kalapüügi ja küttimisega. Nad tundsid metallide ümber töötamist. Nad elasid onnides, mis olid punutud hagudest või kõrkjaist, mis olid üle savitatud. Asulad olid piiratud kraavide, muldvallide ja puust seintega.

Idaslaavlased elasid tookord alles sugukondliku korra alusel. Asjad otsustati suguharu koosolekul; seesuguse koosoleku nime tuseks oli „vetše“ (sõnast veštšatj — rääkima). Kogukonna keskelt tõusid vanemad ehk vürstid; mõnedel neist oli mõju mitte üksi oma, vaid ka naabersuguharude juures.

Idaslaavlastel oli olemas patriarhaalne orjapidamine, kuid nende majapidamises ei etendanud orjatöö tähtsat osa. Vange kas müüdi välismaa kaupmeestele või lasti pärast mõneaastast vangipõlve lunahinna eest kodumaale tagasi või anti neile vabadus ja õigus elada kogukonnas vabade inimestena.

V sajandist alates hakkavad slaavlased rüüsteretki ette võtma Bütsantsi impeeriumi territooriumile. Nende retkede pea-

mine eesmärk oli saada sõjasaaki ja vange, kes hiljem läksid müügile. Ida- ja lääneslaavlased rüüstasid aastast aastasse Doonau-äärseid maid, mis kuulusid Bütsantsi keisririigi koosseisu. Suurekasvulistena ja tugevaina ning väga vastupidavana talusid slaavlased kergesti palavust, külma ja nälga. Sõjas ilmutasid nad palju osavust ja kavalust ning, olles relvastatud ainult kilpide ja viskodadega, tormasid julgesti vaenlase peale. Põgenedes vaenlase eest pugesisid slaavlased üleni vette ja hingasid läbi pilliroo, mida hoidsid suus. Sõdade ajal Bütsantsiga õppisid slaavlased bütsantslastelt sõjatehnikat ning varustusid relvadega, mida käsitsesid paremini kui bütsantslased ise.

VI sajandist alates ei piirdunud slaavlased sõjakäikudega Bütsantsi keisririigi piiräärseisse maa-aladesse, vaid hakkasid vallutatud maal ka jalgealust looma. Nad asustasid kogu Balkani poolsaare põhjaosa peaaegu Konstantinoopolini ja tungisid isegi Peloponnesosse.

VII saj. tungis Doonau orgu bulgaarlaste rändhord. Kultuuri poolest seisid Doonau-äärsed slaavlased-maaharijad palju kõrgemal karjakasvatajaist-bulgaarlastest. Seepärast Doonau maile asunud bulgaarlased slaavistusid ruttu. Bulgaaria vürstide järeltulijad valitsesid slaavi riiki, mis tekkis VII sajandi lõpul Doonau lõuna pool ja sai nimeks Bulgaaria (või Doonau Bulgaaria, et eraldada teda Kama Bulgaariast).

Slaavi suguharud VIII—IX sajandil. VIII—IX sajandil eraldusid idaslaavlased mitmeks suguharuks. Slaavi suguharud, kes kunagi asusid Musta mere steppides ja Musta mere rannikul, olid enamikult rändrahvaste voolu poolt ära pühitud. Kesk-Dnepril Kiievi ümbruses stepi piiridel elasid poljaanid (sõnast pole, s. t. stepp). Poljaanidest lääne pool (praeguse Ukraina lääneosades) elasid duleebid ehk volõõnlased, kuid loode poole kuni Dnepri haru Pripjatini elasid drevljaanid („metsaelanikud“). Pripjatist põhja poole kuni Väina jõeni olid sooelanike dregovitšide asupaigad („drägvä“ — soo). Dnepri pahemal kaldal, tema haru Desna kaldail oli severjaanide asupaik. Suure maa-ala Dnepri ülemjooksul, alates Smolenski rajoonist, ja Väina jõe

ümbruse võtsid enda alla krivitšid. Eri suguharu moodustasid radimitšid, kes elasid Dnepri harujõe Soži kaldail. Slaavlased, kes asusid Ilmeni järve kaldail, on tuntud Ilmeni slaavlaste või, Novgorodi järgi, Novgorodi slaavlaste nime all. Dnepri vesikonnast ida pool, Oka jõe ja selle haru Moskva jõe piirkonnas elasid vjatitšid.

Idaslaavlaste tegevusalad ja ühiskondlik kord, Kirjeldataval ajal olid idaslaavlased peamiselt põlluharija rahvas. Metsarikkais kohtades hariti põldu alemaadel. Aletegemiseks raiuti maha võsa, suurtelt puudelt kisti maha koor, et nad kuivaksid. Aasta pärast kogu künniks valmistatud maatükk põletati üle ja tehti kohedaks.

Ühes põlluharimisega oli majapidamises tähtis koht ka metsatööstustel (jahipidamine, metsmesindus, s. o. meekorjamine metsmesilastelt) ja kalandusel. Lõunapoolseis rajoones oli põllutöö suurem tähtsus kui põhjas.

IX sajandil oli sugukondlik kord idaslaavlaste juures tunduvalt laostunud, kuid mõnesugused igandid sellest säilisid isegi kuni XI sajandini. Kestis edasi veritasu, kuigi mitte sellisel määral kui sugukondliku korra juures. Olid säilinud patriarhaalsele korrale iseloomulikud pulmakombed. Mõnesuguste mahaäänunute suguharude juures jätkati naiste „tõmbamist“, s. o. röövimist. Teiste juures osteti naisi „veno“ eest, s. o. luna eest. Kes oli rikkam, sel oli mitu naist. Kuid sugukonda sõna täies mõttes enam ei olnud. Selle asemele oli tekkinud saraskond, mis ühendas üheks tervikuks üksikud perekonnad, kes polnud omavahel sugulussidemetega seotud ja kes elasid ühisel territooriumil. Seesugusel saraskonnal oli idaslaavlaste juures nimetus „verv“. Põlluharijaid, kes kuulusid saraskonda, nimetati „smerdideks“. Vervi ühiseks omanduseks olid metsaalad ja karjamaad. Igäühel saraskonda kuuluval perekonnal oli õigus hoida karja ühisel karjamaal, panna oma „lipp“ metsmesilasi sisaldavale puule ühisel metsas ning suve lõpul võtta puuõnest mett, panna välja „paelad“, s. o. võrk loomade ja lindude püüdmiseks. Künnimaad olid üksikute perekondade täielikuks omanduseks. Saraskonna keskuseks oli kindlustatud linnus, mis

oli saraskonna liikmeile pelgupaigaks hädaohu korral. Saraskondlaste hulgast eraldub aja jooksul grupp jõukamaid vanemaid või „vanu“, kelle kätte koonduvad suured maatükid. Neid põlde hariti mitte üksi perekonnaliikmete jõuga. Osa vange tehti nüüd orjadeks ja neid sunniti ka töötama. Kuid siiski sarnlevalt mõne teise keskaegse Euroopa rahvaga (näit. keltidega, germaanlastega) läksid slaavlased mööda orjanduslikust formatsioonist ning siirdusid sugukondlikust korrast otse feodalismi.

Sõdade ajal valiti vanemate hulgast juhid — vürstid. Juhtimine sõjas andis vürstide kätte uued rikastumise vahendid, sest et sõjasaagi ja sõjavangide jagamisel läks lõviosa vürstide kasuks. See võimaldas neil omal kulul ülal pidada sõjameeste salku ehk družiinasid, kellele sõda oli peamine elatusvahend. Družiina kaasabil haarasid vürstid võimu oma suguharus.

Iga suguharu eesotsas seisis mitu vürsti, kelledest üks oli ülimuslik. Kõigis küsimusis, mis puutusid suguharusse, pidi peavürst nõu pidama teiste suguharu vürstide ja vanematega. Mõnikord kutsuti kokku suguharu koosolek — vetše.

Niisugused vürstiriigid kujunesid IX sajandil kõigi Ida-Euroopa slaavlaste suguharude juures. Nende vürstiriikide keskusteks olid linnad, mis olid vürstide ja nende družiinade asukohad. IX sajandil on tuntud järgmised linnad: poljaanidel — Kiiev, severjaanidel — Tšernigov, krivitšidel — Smolensk Dnepri ä. ja Polotsk Väina jõel, Ilmeni slaavlastel — Novgorod jne.

IX sajandil olid Dneprist ida pool asuvad slaavlaste suguharud (vjatitšid, severjaanid) ja samuti ka steppide naabruses elavad poljaanid alla heidetud kasaaride poolt, kelledele nad maksid makse loomanahkadega.

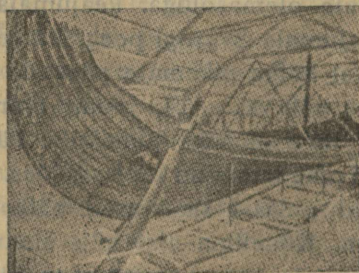
Idaslaavlaste usund. Kuni X sajandini olid slaavlased paganad. Nad hingestasid loodust ja omistasid temale inimomadusi. Kõik, mis neid ümbritses, — kivid, ojad, puud, taimed, — oli nende meelest täis imejõude; seepärast tõid nad neile ohvreid: riputasid pühade puude okste külge riidetükke, heitsid ohvri-

ande vette. Samasuguseid imeomadusi evisid slaavlaste arvates ka mõned loomad ja linnud. Kogu maailm oli slaavlastel täis vaime. Slaavlased uskusid, et igas metsas oli oma metsavaim, kellest sõltus jahiõnn. Enne jahi algust jätsid slaavlased metsavaimule tükikese leiba kannule. Enne kalapüügi algust püüdsid nad ohvrianniga võita vetevaimu heatahtlikkust. Peale vetevaimude elasid slaavlaste arvates vees ka näkid. Igal slaavlasel oli majas oma kodujumal — koduhaldjas, kes aitas tal toimetada kodust majapidamist.

Kõiki loodusnähtusi seletasid slaavlased eriliste üliloomulike olendite — jumalate olemasoluga. Peajumalaks oli päike ehk Daždj-jumal, taevajumala Svarogi poeg. Päikese auks korraldasid slaavlased suvel kõige pikemate päevade ajal suure pidustuse. Muistsel ajal ööl vastu 24. juunit (vana kalendri järgi) uputati vees noor neiu ohvriks jumalaile. Pärastpoole uputati neitsi asemel nukk, ning inimesed suplesid jões. Seda ööd nimetati Kupala ööks. Tuld pidasid slaavlased päikese pojaks. Piksejumalaks oli Perun. Kõueilma ajal näis slaavlastele, et Perun sõidab oma kaarikuga mööda taevast ning hävitab tulinooltega kurje vaime. Tuulejumalaks oli Stribog. Karjakasvatuse ja põllutöö kaitsjaks oli „tõpra jumal“ Veles. Teda peeti ka laulikute kaitsejumalaks.

Slaavlaste uskumuste järgi jätkasid surnute hinged elu ka pärast surma. Toitumiseks jäeti neile sööki kalmudele. Ka matusekombed olid slaavlastel ühenduses surnute kultusega. Mitmesuguste suguharude juures polnud need kombed ühesugused: mõnes paigas maeti laip hauda, teisel põletati laip ning tuhk maeti mulda (mõnikord anumasse). Haua kohale püstitati kurgaan. Surnu varustati tulevaseks eluks kõige vajalikuga: ühes temaga põletati ja pandi hauda kaasa mitmesuguseid majatarbeid (nuga, tulitsed, relvad, toidunõud jne.). Rikka inimesega maeti koos üks tema naistest ja orjadest. Pärast seda kui hauaküngas oli valmis, peeti kadunu auks peied, s. t. korraldati sõjalisi mängu ühes pidulauaga, millest, nagu arvati, võttis osa ka surnu ise.

Slaavlastel ei olnud templeid. Puust jumalakujud püstitati lahtise taeva alla. Et lepitada jumalaid, saavutada nende abi ja vaigistada nende viha, toimusid ohverdamised. Mõnikord ohverdati inimesi. Slaavlased uskusid, et on olemas inimesi, kes oskavad jumala tahtmist aimata; seesuguseid inimesi nimetasid slaavlased „tarkadeks“ ehk nõidadeks. Neid arvati teadvat erilisi „taigu“, millede abil nad võivat allutada enesele looduse jõude, arstida haigusi, moonuda loomadeks (libahundid) jne. Slaavlaste paganusaegsed uskumused püsisid rahva seas sajandeid, näit. usk majahaldjasse, metsavaimusse ja muud ebausud.

Normannide laev, leitud Osebergis (Norra).

Slaavlaste naabrid. Balti mere ranniku kaguosa Nemani jõest kuni Väina jõeni oli asustatud leedulastega. Need koosnesid reast väikestest suguharudest. Nemani ja Visla vahelisel maal asusid preislased. Nemani alamjooksu parempoolsete harude piirkonnas asusid žmuudid. Nemani keskjooksuala oli asukohaks puhtleedulastele (lietuva). See nimetus sai pärast ühiseks kõigile leedu hõimudele. Väina jõe alamjooksu paremal kaldal asusid letgallid, vasemal kaldal — semgallid. Nendest kahest suguharust tekkis hiljem läti rahvus. Balti merre langevate jõgede kaldaäärsed maad olid kaetud suurte metsadega ning olid rikkad soode poolest. Leedulased elasid neis metsapadrikuis väikeste asulatena, neil polnud ei linna ega kindlustusi. Väikesed sugukondlik-suguharude liidud polnud eneste vahel millegagi seotud. Rahvas elatus küttimisest, põlluharimisest ja

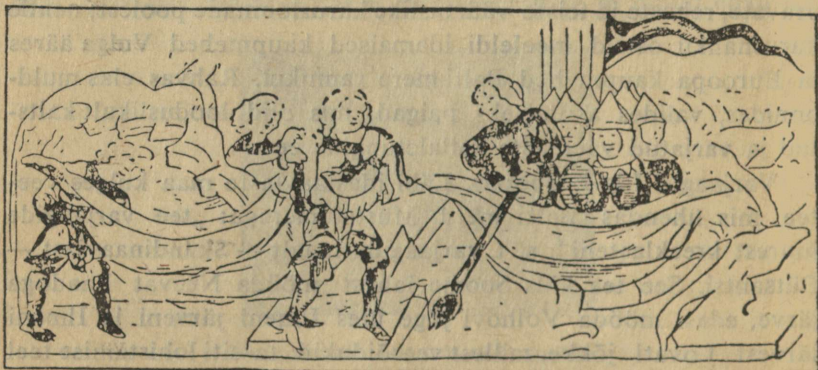
osalt ka karjapidamisest. Mererannas elavad leedulased tegelesid merendusega, korjasid merevaiku, mida tol korral hinnati väga kõrgelt, ning kauplesid naabritega (näit. skandinaavlastega).

Leedulastest ja slaavlastest kirde pool elasid mitmesugused suguharud: tšuudid, vadjalased, merjalased, meštšerlased, mordvalased jt. Nad võtsid enda alla Kirde-Euroopa metsarikkad maad. Rahva peategevusalaks jäi väga kauaks ajaks küttimine ja kalapüük. Põhjamaade metsad olid rikkad sooblite, nugiste, oravate, rebaste ja teiste väärtuslike karusloomade poolest; nende karusnahku ostsid meeleldi idamaised kaupmehed Volga ääres ja Euroopa kaupmehed Balti mere rannikul. Rahvas elas muld-onnides, valides asumiseks paigad, mis olid looduslikult kaitsitud ja varjatud vaenlaste kallaletungide eest.

Varjaagid Ida-Euroopas. Läbi idaslaavlaste maa kulges vee-tee, mis ühendas Balti merd Musta merega: „tee varjaagide juurest kreeklasteni“, s. t. varjaagide maalt — Skandinaaviast — Bütsantsi. See tee käis Soome lahest mööda Neevat Laadoga järve, edasi mööda Volhovi jõge üles Ilmeni järveni ja Ilmeni järvest Lovati jõkke, millest veesõidukid tassiti lohistamise teel Väina jõe ülemjooksule. Niimoodi läheneti Dnepri ülemjooksule ning Dneprit mööda laskuti alla Musta merre. Seda teed käisid IX saj. saaki taga ajades jõugud varjaage, nagu Ida-Euroopas nimetati Skandinaavia elanikke — normanne. Normannid ajasid sel ajal oma sõjakäikudega kogu Lääne-Euroopale hirmu peale. Idaslaavlaste maale nad tungisid riisumise ja röövkauplemise eesmärgiga. Varjaagid moodustasid sõjadružiinad konungide ehk vürstide juhtimisel. Nad tungisid slaavlaste ja teiste suguharude kallale, võtsid neilt ära karusnahad, võtsid vange ning viisid röövsaagi müügiks Konstantinoopoli või toimetasid Volga kaudu bulgaarlaste maale ja kasaaride pealinna Itilisse. Slaavlaste ja nende naaberrahvad tõusid mitmel korral röövlite vastu üles ja kihutasid nad minema.

Üksikud varjaagi vürstid oma druzhiinadega vallutasid soodsamaid punkte „teel varjaagide juurest kreeklasteni“ ja panid

ümbruskonna slaavlasti maksu alla. Tihti nad hävitasid või allutasid oma võimule slaavlaste kohalikke vürste ning asusid ise nende asemele. Pärimuse järgi IX sajandi keskel üks seesugune juhtumusteotsija — Rjurik — kindlustas end Novgorodis, mis oli Dnepri tee võtmeks põhjas. Tema vend Sineus asus Beloozeros, mille kaudu läks tee Soome lahest Volga äärde, kuid teine vend — Truvor — Irboskas, linnas, mis valitses Balti mere rannikule viivaid teid. Kaks teist varjaagide družiinade juhte — Askold ja Dir — said võimu poljaanide maal Kiievi üle,

Paatide üleviimine lohistamise teel. *Königsbergi kroonika.*

mis oli lõunas tähtis punkt „teel varjaagide juurest kreeklasteni“. Ka teisel teel, mis viis Balti merest Dneprile Väina jõe kaudu, Polotski vürstiriigis kinnitas oma kannal tulnukas Skandinaaviast. Varjaagide vürst, võttes enda alla slaavi linna, kaitstes elanikke teiste temasuguste riisujate eest, kuid seevastu elas ise täielikult kohaliku rahva kulul. Tunduvalt hiljem, XI sajandil, tekkis legend, nagu oleksid Novgorodi slaavlastel nende vahel valitsenud tülide tõttu 862. aastal (see aasta on kroonikakirjutaja poolt oletuse järgi sisse põimitud) endi algatusel kutsunud Rjuriku ja tema vennad. Selle jutu eesmärgiks oli tõestada Rjuriku järeltulijate õigust vürstiaule.

Suurt mõju idaslaavlaste ellu varjaagide jõugud avaldada ei võinud. Slaavlaste maadesse peatuma jäänud varjaagide arv oli

selleks liiga väheldane ning kultuuriliselt ei seisnud nad slaavlastest sugugi kõrgemal. Varjaagide družiinad täiendusid kohalikkude slaavi sõjameestega. Seepärast varjaagid slaavistutsid ruttu: juba X sajandi algul tarvitasid nad slaavi keelt ja kumardasid slaavi jumalaid. Varjaagide družinnikud sulasid väga kiiresti slaavlaste vanematega ühte ning moodustasid nendega koos ühise klassi. Üldnime all „Russ“ võtsid varjaagid osa slaavlaste sõjaretkist naabermaile. Nii tungis 860. aastal suur vene puutüvedest õõnestatud paatide laevastik Kuld Sarve (lahte, mille kaldal asetseb Konstantinoopol) ning ähvardas Konstantinoopoli kindlustusi. Linn pääsis ainult tänu sellele, et torm ajas vene paadid laiali.

§ 11. Idaslaavlaste ühinemine Kiievi võimu alla.

Rjuriku järeltulijate riik. X sajandi algul ühinesid Dnepri-äärne ja selle naabruses asetsevad maad vürst Olegi võimu all. Kroonika jutustab, et Oleg valitses esialgu Novgorodis, kuid siis laskus alla mööda Dneprit ja alistas Smolenski krivitšid oma võimule. Minnes edasi mööda Dneprit allapoole vallutas ta Kiievi, tappes siin valitsenud Askoldi ja Diri, ning alistas naabruses elavad drevljaanid. Severjaanid ja radimitšid maksid seni ajani makse kasaaridele. Oleg alistas need suguharud ja maksustas neid enese kasuks. Üheaegselt Novgorodi ja Kiievi valdamine tegi Olegist Dnepri-tee täieõigusliku peremehe: väiksemad vürstikesed olid sunnitud temale alistuma ning tema sai „vene suurvürstiks“, aga teised vürstid olid temal „käe all“. Sel kombel ühinesid Dnepri-äärsete ja Ilmeni-äärsete slaavlaste maad Kiievi vürsti võimu all. See ühendus sai nimeks Russ. Russi tsentrumiks oli Kiiev; seepärast nimetame seda ühendust Kiievi riigiks.

Marx nimetab Kiievi riiki „Rjurikovitšite impeeriumiks“, sellepärast et Olegi järglased põlvnesid Rjurikust.

Rjurikovitšitele alluva rahvastiku peamassi moodustasid slaavlased, kuid nende riiki kuulusid veel merjalased, vepslased,

Ex Libri. Univ. Tartu

tšuudid, leedulased ja teised suugarud. Kõik nad olid omavahel majanduslikult veel väga nõrgalt seotud ega suutnud veel moodustada kindlat tervikut.

Rjurikovitšite impeeriumi ajastul eksisteeris idaslaavlastel veel saraskond — verv — ning püsisid mõned igandid sugukondlikust korrast. Kuid saraskonnas käis lagunemise protsess: üksikute saraskondlaste kätte kogunesid rikkused, majapidamises kasutati vähemjõukate kaassuguharulaste tööd. Sel viisil suurenes jagunemine klassidesse, arenes erapõllupidamine ja tekkisid feodaalsed suhted.

Sõjakäigud Bütsantsi ja Kaspiamaile. Koosnedes üksikuist omavahel halvasti liidetud osadest püsis Rjurikovitšite impeerium koos relvajõu abil.

Olegi riik etendas tähtsat osa Ida-Euroopas. Kroonika jutustab, et Oleg teostas võiduka sõjakäigu Konstantinoopolisse. 911. aastal sõlmis Oleg Bütsantsiga kasuliku rahu, millega Venemaa ja kreeklaste suhted leidsid täielikku määratlemist. See leping annab tunnistust Venemaa ja Bütsantsi alatisest läbikäimisest ja Kiievi vürsti suurest võimsusest.

912. või 913. aastal korraldas Venemaa sõjaretke Kaspia mere rannikule. Vene laevad tõusid Aasovi merest mööda Doni kuni selle kohani, kus see jõgi jõuab üsna lähedale Volgale, siit laevad viidi üle Volgale. Laskudes Kaspia merele riisusid venelased paljaks Taga-Kaukaasia ranniku (praeguse Azerbaidžani) elanikud, kuid teel tagasi kasaaride maal said ise kallaletungi osaliseks ja kandsid ränki kaotusi.

Pärast Olegi, X sajandi teisel veerandil, oli samasugune valitsev seisukoht teiste vürstide keskel Kiievi vürstil Igoril, keda kroonika nimetab Rjuriku pojaks. Igor jätkas Olegi vallutamissõdu. Igor allutas oma võimule Lõuna-Bugi kaldal elavad slaavlastel ning tegi maksualuseiks drevljaanid, kes olid tõusnud üles Kiievi võimu vastu. 941. aastal korraldas Igor suure meresõjakäigu Bütsantsi vastu. Venelased tegid suurt laastamistööd Konstantinoopoli ümbruses, kuid Kreeka laevastik ei lasknud neid sadamasse ning sundis nad ära minema Mustale merele.

Konstantinoopoli juurest tagasilööduina laastasid venelased Väike-Aasia põhjarannikut. Kreeka valitsus pidi saatma suure maaväe, et venelasi Väike-Aasiast välja lüüa. Otsustava löögi andis Igorile merel Kreeka laevastik, mis oli varustatud seadeldisega, millega vaenlaste laevad kallati üle erilise süttiva seguga — „kreeka tulega“. Kreeklastel läks korda süüdata vene laevu; otsides pääsmist „kreeka tule“ eest, hüppasid venelased vette ja uppusid. Slaavlaste laevastik siiski tungis läbi vaenlaste laevade ja tema jäänused jõudsid kodumaale.

Venelaste rüüsteretkede kordumise ärahoidmiseks sõlmisid kreeklased 945. aastal Igoriga uue lepingu. Lepingus nähti üksikasjalikult ette Venemaa kauplemise tingimused Konstantinopolis ning loodi sõjaline liit ühiste vaenlaste vastu.

943. aastal korraldas Venemaa uuesti suure retke Kaspia mere kaldale. Vene sõjamehed tõusid laevadega Kura jõge mööda üles ning võtsid endi alla Berdaa linna. Kindlustunud Berdaas, tegid venelased kallaletunge ümbruskonna maadele. Ebasoodsad kliimalised tingimused aga tekitasid haigestumisi ja suure suremuse venelaste keskel. Väikearvuliseks jäänud sõjavägi piirati araablaste poolt kindluses sisse, kuid sel õnnestus ikkagi õõpimedust kasutades läbi tungida laevadeni ja tulla saagiga tagasi Venemaale.

Maksukogumine. Üheks põhjuseks, mis õhutas Kiievi vürste retkedele ja sõdadele, oli maksuvõtmise allaheidetud rahvailt.

Feodaalsuhted Kiievi riigis olid X sajandil veel nõrgalt arenenud. Suurmaapidamine oli alles tekkimas. Seepärast vürstid ekspluateerisid rahvast peamiselt sõjamaksu kogumise teel. Vürstidel olid salgad sõjasulaseid — družinnikuid, kellede abil vürstid korraldasid sõjakäike ning hoidsid allaheidetud rahvaid sõnakuulmises. Oma družinnikuile vürstid ei andnud veel nende teenistuse eest maad (lääne — nagu neid nimetati Läänes), vaid jagasid nendega koos sõjamakse. Igal aastal talve algul väljus vürst koos oma družiinaga linnast „rahvast mööda käimisele“ („na poljudje“), nagu nimetati maksukogumist, sõitis läbi võimulalused maad ning kogus elanikelt karusnahku, mett, vaha ja

muud. Kevadel kogutud saak koos sõjas võetud vangidega laaditi laevadele ning saadeti Dneprit mööda alla Mustale merele. Dnepri kärestike juures toimetati kaubad ja paadid edasi mööda kallast. Siin ootasid teekondlasi sageli petšeneegid, kes tungisid neile kallale ja võtsid kaubad ära. Teine kardetav koht oli Hortitsa saare juures (kus praegu asetseb Dneproges). Sel kohal kõrged kaldad pigistasid Dnepri jõe kitsast sängi ning laevakaravanil oli hädaoht langeda rändrahvaste kallaletungi ohvriks. Pärast Dnepri suudmest Mustale merele väljajõudmist toodi tänuohvreid „püha“ tamme juures ühel saarekesel. Siis sõideti piki Musta mere läänekallast. Lõppsihiks oli Konstantinoopol ehk Tsargrad, nagu seda nimetasid slaavlased, kus müüdi maha karusnahad, vaha ja orjad ning vastu omandati kalleid kangaid, veine, puuvilju ja toredusesemeid.

Maksunõudmisega võimualuseilt süguharudelt kaasnesid vägivallateod ja repressioonid. Sellel pinnal tekkis Igori ajal drevljaanide ülestõus, kellede eesotsas seisis kohalik vürst Mal. Kroonika jutustab, et Igor andis maksude kogumise mõnedelt slaavi suguharudelt ühele kõige mõjukamale družinnikule — Sveneldile. See kutsus välja rahulolematuse teistes družinnikutes, kes soovitasid tungivalt Igorile enesele minna maksukogumisele drevljaanide maale, rääkides: „Sveneldi družinnikud on ehtinud end relvade, riiete ja hobustega, kuid meie oleme alasti. Lähme, vürst, maksu koguma, saad sina, saame meiegi.“ Kogunud maksud drevljaanide maalt, laskis Igor suurema osa oma družiinast koju, kuid ise otsustas korrata ringkäiku: „Lähem tagasi ja käin veel.“ Kuuldes sellest, et vürst teistkordselt tuleb maksu järele, hakkasid drevljaanid rääkima: „Harjus hunt lammaste juurde käima, kogu karja kannab ära, kui teda ei tapa.“ Nad löid Igori družina puruks, aga tema enda võtsid kinni ja surmasid.

Igori lesk Olga, kes valitses oma alaealise poja Svjatoslavi asemel, surus ülestõusu karmilt maha: drevljaanide pealinn Iskorosten vallutati ja põletati maha, elanikud osalt tapeti ära või tehti orjadeks, osalt maksustati raske maksuga. Kuid kartes uusi ülestõuse pani Olga tulevikuks kehtima kindlad maksu-

määrad. Mitte rahuldudes maksuga hakkas Olga ka seni kogukondade kasutuses olnud maid ära võtma. See annab tunnistust, et vürstid ja nende družinnikud hakkasid üle minema valutatud maade suuremale ekspluateerimisele.

Svjatoslavi vallutused. Igori ja Olga poeg Svjatoslav jätkas vallutussõdu. Selleks ajaks varjaagid olid juba hoopis kokku sulanud slaavi rahva üldises massis. Svjatoslav ise oli juba slaavlane nii nime kui ka välimuse poolest. Ta riietas end lihtsa valge särgiga, kandis kõrvas kõrvarõngast, pea ajas paljaks, jättes järele ainult pika patsi. Sõjaka družina vahva juhina veetis ta kogu oma elu sõjakäikudes, „käies kergesti nagu panter“, ei vedanud enesega vööri kaasas, rännakul magas maapinnal, pannes sadula pea alla, ning sõi pooltoorest hobuseliha. Svjatoslav kunagi ei rünnanud vaenlasi äraandlikult, salakavalalt. Minnes sõjakäigule saatis ta sõna ette: „Tahan teie peale minna“.

Dnepri- ja Ilmenimaad juba kuulusid Kiievi riigi koosseisu. Svjatoslav suunas esiteks oma relvad slaavi suguharude vastu, kes elasid Dneprist ida pool, alistas Oka-äärsed vjatitšid ning läks siis teisi rahvaid ründama. X sajandi 60-ndail aastail ta hävitas Volga-äärse Kasaari ja Bulgaaria riigi, läks siis Põhja-Kaukaasiasse ning lõi siin kassooge (tšerkesse) ja jaase (osseitiine). 967. aastal asus Svjatoslav sõjakäigule Doonau Bulgaaria vastu, maale, mis oli asustatud slaavlastega, kes võtsid nende vallutajate bulgaarlaste nime. Bulgaarlased alatasa ründasid naabruses asetsevat Kreeka keisririiki ja löid rängasti kreeklasti. Seepärast Kreeka valitsus, kes ei olnud küllalt tugev, et omal jõul toime tulla bulgaarlastega, kutsus appi Svjatoslavi. Svjatoslav saavutas täieliku võidu mitte ainult bulgaarlaste üle, vaid kavatses isegi jäädavalt kindlustuda Bulgaaria pealinnas Perekaslavetsis Doonau kaldal. „Siin,“ ütles ta, „on minu maa keskkoht, siia tuleb kokku kõik hea: kreeklastelt — kuld, kallid kangad, veinid ja puuviljad, Tšehhimaalt ja Ungarist — hõbe, hobused, Venemaalt — karusnahad, vaha, mesi ja orjad.“

Kreeka valitsus, kartes nii ähvardavat naabrust, ostis ära petšeneegid, et need tungiksid Kiievi kallale. Teade Kiievi piira-

misest petšeneegide poolt sundis Svjatoslavi ruttama Dnepri-
maile. Kuid ta ei loobunud Bulgaaria vallutamise mõttest; kihuta-
nud petšeneegid steppi, läks ta ja võttis Perejaslavetsi uuesti
ära. Siis uus Bütsantsi keiser Johannes Tzimiskes astus tema
vastu suure sõjaväega. Hoolimata jõudude ebavõrdsusest jätkas
Svjatoslav võitlust. Kroonika omistab temale järgmised družii-
nale öeldud sõnad: „Ärgem häbistagem venelaste maad, vaid
langeme siin, surnuil pole häbi („surnud ei evi häbi“), kui aga
põgeneme, siis on meil häbi.“

Kreeka sõjaväel läks vaevu korda vallutada Perejaslavets.
Vene sõjasalk, mis oli jäetud Svjatoslavi poolt sellesse linna,
sulgus Bulgaaria tsaaride kindlustatud lossi ning pani vastu ka
siis veel, kui linn oli juba vaenlase käes. Tzimiskes käskis süü-
data lossi ja ainult siis venelased lahkusid linnast väljale ning
andsid viimase lahingu. „Nad võitlesid tugevasti,“ kirjutab
kreeka ajalookirjutaja, „ning ei pistnud põgenema, kuid meie
omad tapsid nad viimseni.“ Svjatoslav kaitses end Dorostoli lin-
nas Doonau ääres. Mandri poolt piirasid teda Tzimiskese väed,
kuid Doonaul tõkestas taganemisteed tuleriistadega varustatud
Kreeka laevastik. Sellest hoolimata lükkas Svjatoslav tagasi
kõik rahuettepanekud. Tema väga väikearvuline sõjavägi kait-
ses end mehiselt ja sooritas julgeid väljatunge. Öösiti venela-
sed põletasid tuleriitadel langenud seltsimeeste laipu, tapsid
nende auks vange ning tõid jumalaile ohvreid. Piiratavad olid
nõrgestatud näljast. Nad tegid viimase meeletliku katse läbi
murda. Kreeka sõjavägi lõi vankuma ja keisril tuli minna ihu-
kaitseväe — „surematute“ — eesotsas isiklikult lahingusse.
Väljatungimine löödi tagasi, venelased kaotasid palju surnu-
tena ning Svjatoslav ise oli haavatud. Edaspidine vastupanek
oli võimatu. 971. aastal Svjatoslav sõlmis rahu, mille järgi ta
loobus Bulgariast. Kuid Kreeka valitsus ikka veel kartis Svja-
toslavi ning hoiatas petšeneege tema tagasimineku eest kodu-
maale. Need varitsesid Svjatoslavi Dnepri karestikkude juures
ning tapsid tema. Tapetud Svjatoslavi kolbast tegi petšeneegide
vürst endale peekri.

§ 12. Kiievi Venemaa kristianiseerimine.

Vladimir Svjatoslavitš. Juba oma eluajal andis Svjatoslav sõjakäigule minnes oma maad valitsemiseks kolmele pojale: Poljaanide maa koos Kiieviga sai tema vanemale pojale Jaropolkile, Drevljaanide maa — Olegile ja Novgorod — Vladimirile. Varsti pärast isa surma puhkes vendade vahel võitlus. Oleg ja Jaropolk hävisid võitluses, kuid Vladimir ühendas uuesti kõik idaslaavlaste maad oma võimu alla. Edaspidi ta laiendas oma valdusi naabrite arvel. Vladimir liitis Kiievi riigiga Galiitsiamaa ning tegi sõjakäigu poolakate vastu, kes tahtsid Galiitsiat ära võtta. Vladimir käis sõjaga ka leedulaste vastas. Kuid tema peamine mure oli lõunapiiride kaitsmine petšeneegide retkede vastu. Tema ajal stepipiir kindlustati valli ja püsttaraga, ehitati kindlusi ning algas piiriäärse vööndi koloniseerimine sõjameestega.

Ristiusu vastuvõtmine. Vürst Vladimiri valitsemise ajal võttis Kiievi-Venemaa kreeklastelt vastu õigeusu, nagu nimetatakse kreeka ristiusku eraldamiseks Lääne-Euroopa ristiusust ehk katoliku usust. Ristiusu kultuuriga tutvusid idaslaavlased alalise kaubandusliku ja poliitilise läbikäimise tõttu Bütsantsiga ja sagedaste sõitude tagajärjel Konstantinoopolisse. Ristiusu vastuvõtmise peapõhjuseks oli see, et Dnepri-mail kujunev feodaalide klass vajab usku, mis toetaks tema klassihuve. Esimestena hakkasid ristiusku vastu võtma kõrgema klassi esindajad, nende hulgas družinnikud. Juba Igori ajal oli vürsti družiina hulgas rohkesti kristlasi. Igori lesk Olga võttis samuti vastu ristiusu. Vladimir laskis ennast mitte ainult ristida, vaid levitas ristiusku sunniviisil ka oma alamate hulgas. See sündis nii. 987. aasta lõpul Bütsantsi keisririigis puhkes ülestõus; samal ajal ähvardasid riiki põhja poolt Doonau bulgaarlased. Bütsantsi valitsus pöördus abisaamiseks Kiievi vürsti poole. Tema ja Bütsantsi keisririigi vahel sõlmiti liit (988. a.), mida kavatseti kindlustada Vladimiri ja kogu vene rahva ristimisega ning samuti ka Kiievi vürsti abiellumisega kreeka printsessi Annaga. (Tollal valitses

Bütsantsi kaks keisrit, kuid printsess Anna oli nende õde.) Vene väe kaasabil ülestõus suruti alla.

Kuid keisrid ei rutanud täitma lepingu tingimust Vladimiri ja printsess Anna abiellumise asjas. Siis Vladimir piiras ümber ja vallutas Bütsantsile kuuluva linna Hersonesose (Korsuni) Krimmis ning saavutas Bütsantsilt lepingu täitmise. Hersonesosest tagasi tulnud, käskis Vladimir ajada kõik Kiievi elanikud Dnepri jõkke ning kreeka papid ristasid neid. Jumalakujud põletati ära, Peruni kuju visati Dnepri. Samal viisil ristiti ka teiste lin-

Vürsti pidu. *Silvestri kogu* (XIV s.).

nade elanikkond. Ristiusk siiski ei levinud kohe. Paganlikud uskumused aga jäid veel väga kauaks kestma, eriti maarahva hulgas.

Ristiusu vastuvõtmine evis väga suurt tähtsust Kiievi-Venemaal elus. Võrreldes paganlusega oli see suureks sammuks edasi. Ristiusk soodustas feodaalsuhete edaspidist arenemist ja kõvenemist Kiievi-Venemaal, sest et kreeka vaimulikum kirikumaa-
del kasutasid orjastatud talupoegade tööjõudu.

Ristiusk aitas kaasa kõrgema Bütsantsi kultuuri levimisele idaslaavlaste keskel. Ühise usu sisseseadmine kiirendas kõigi slaavlaste suguharude ühinemise protsessi ja tugevdas vürsti võimu.

Tänu ristiusule tekkisid tihedamad sidemed Lääne-Euroopa riikidega ja Bütsantsiga. Vladimir hoidis alles sõbralikke suhteid Tšehhi, Poola ja Ungariga. Kreeka keisrikojaga sai ta sugulaseks abiellumise tõttu Annaga. Tugevnes ka enam haritud ristiusuliste maade kultuuriline mõju. Bütsantsi eeskujul hakati Kiievis ehitama kivimaju, mis olid kaunistatud maalide ja mosa-

iigiga: paganliku „hiie“ (usukultuse paiga) kohale ehitasid kreeka meistrid kiriku ning selle kõrvale lossi Vladimiri jaoks. Hakkas levima haridus. Juba sada aastat enne Venemaa ristimist koostasid misjonärid Kyrillus ja Methodios kreeka valit- suse ülesandel slaavi tähestiku ning tõlkisid kreeka kirikuraa- matud slaavi (bulgaaria) keelde ristiusu kuulutamiseks lääne- ja lõunaslaavlaste hulgas. Seetõttu sai Kiievi-Venemaa pärast ristimist slaavikeelsed raamatud. Vladimir käskis võtta aadli- soost vanemait lapsi ning pani nad vägisi kirjaoskust õppima.

Rahvalugulauludes ehk „bõliinades“ on säilinud mälestusi Vladimirit. Lugulauludes kolme kangelase, Vladimiri družin- nikute — talupoeg Ilja Murometsi, Dobrõnja Nikititši, Aleša Popovitši ja teiste näol, kes kaitsesid Venemaad stepielanike eest, kehastas rahvas oma kodumaa-armastuse ideaalid. Bõlii- nades peegeldub mälestus Kiievi-Venemaast kui Vene ajaloo hiilgavast ajastust.

Jaroslav Tark. Vladimir suri 1015. aastal. Enne ristimist evis Vladimir rikaste slaavlaste kombe järgi mitu naist, kelledega tal oli palju poegi. Kohe pärast tema surma algas nende vahel vihane võitlus. Üks nendest, Svjatopolk, haaras võimu Kiievis ning tappis oma vennad — Borisi, Glebi ja Svjatoslavi. Svjato- polgi vastu astus välja Jaroslav Vladimirovitš, kes oli juba Vla- dimiri eluajal saanud isalt valitsemiseks Novgorodi. Novgo- rodlaste abiga ta purustas Svjatopolgi, kes põgenes Poolasse oma äia vürst Boleslav Chrobry juurde. Boleslav kasutas neid seiku, et segada end Kiievi-Venemaa asjusse. Ta tungis tema maa-aladele, purustas Jaroslavi Lääne-Bugi jõel, tuli Kiievisse ning pani Svjatopolgi uuesti troonile. Poolakate rüüsted ja röövimised tekitasid venelastes pahameelt. Kui poolakad läksid linnadesse ja küladesse talvekorterisse laiali, tappis rahvas nad ära. Boleslav oma sõjaväe riisimetega põgenes tagasi Poo- lasse. Kaotanud Poola vürsti toetuse, sai Svjatopolk Jaroslavilt ja novgorodlastelt otsustava löögi ning hukkus põgenemisel. Jaroslav ühendas oma võimu alla Kiievi ja Novgorodi (1019). Kuid tema vastu astus välja ta vend Mstislav Vladimirovitš. Ta

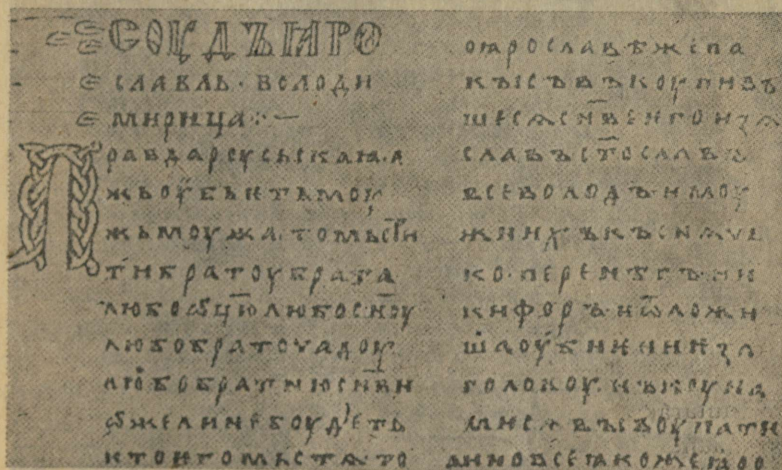

Vürst Jaroslav Targa perekond. XI s. fresko. Sofia katedraal. Kiiev.
oli Tmutarakani vürstiriigi valitseja Tamaani poolsaarel Kaukaasia lähedal (selle vene vürstiriigi tekkimise aeg ja tingimused pole täpselt selgitatud). Mstislav vallutas sõjaga Jaroslavilt Severski maa ühes Tšernigovi linnaga; mõlemate vendade valduste piiriks sai Dnepr. Pärast Mstislavi surma (1036) liitis Jaroslav Severski maa jälle Kiievi riigi külge.

Jaroslavi valitsemine (1019—1054) tähistus ristiusu lõpliku võidulepääsuga Kiievi-Venemaal. Tema ajal organiseeriti kiriku valitsemine: Kiievi kiriku peaks pandi metropoliit, kelle määras ametisse Konstantinoopoli patriarh. Jaroslavi ajal tekkis ka Kiievi lähedal Petšerski klooster, mis etendas suurt osa bütsantsi hareduse levitamise asjas Kiievi-Venemaa valitsevate klasside keskel.

Kiievi riik nii oma jõult kui ka kultuuri kõrguselt saavutas Jaroslavi ajal silmapaistva koha Euroopa riikide hulgas. Tihe- daist poliitilisist suhteist Kiievi-Venemaa ja Lääne-Euroopa riikide vahel annavad tunnistust Jaroslavi perekonna abielusidemed teiste maade kuningakodadega: tema õde oli abielus

Poola vürsti Kasimiriga, üks tütreist — Prantsuse kuningaga, teine tütar — Norra kuningaga. Jaroslav segas end mitmel korral Poola asjusse. Kasutades rahutusi, mis algasid Poolas pärast Boleslavi surma, võttis Jaroslav tagasi Galiitsia-Vene linnad, mis olid vallutatud Vladimiri poolt ning kaotatud pärast tema surma. Hiljem Jaroslav toetas sõjaväega oma väimeest Kasimiri.

Jaroslav Vladimirovitši „Õigus“. „Novgorodi kirikuseaduste raamat“ 1282. a.

Jaroslavi ajal tema poja Vladimiri juhtimisel võeti ette viimane sõjakäik Konstantinoopolisse (1043), mis lõppes ebaõnnestumisega.

Ida-Euroopas Jaroslav laiendas oma võimu Baltikumi rahvaste üle ning ehitas Jurjevi linna (eesti keeles Tartu). Volga ääres rajas ta linna, mille nimetas Jaroslavliks. Lõunas tuli Jaroslavil pidada intensiivset võitlust petšeneegidega; ta jätkas piirivööndi kindlustamist linnade ehitamisega.

Jaroslavi valitsemise ajal koostati kogumik vürsti kohtumäärusi — Jaroslavi „Pravda“ (Õigus). Mõnesugust mõju avaldas selle seadustiku sisule ristiusuline Bütsantsi seadusandlus, kohandatud Kiievi-Venemaa sotsiaalsete tingimustega. Jaro-

olid tõlgitud kreeka keelest Doonau Bulgaarias. Vürst ise ja rikkad inimesed tellisid ära kirju neist raamatuid. Teisi raamatuid hakati uuesti tõlkima vene keelde.

Peale jumalateenistuse raamatute oli ka ilmaliku sisuga raamatuid, eriti kreeka kroonikaid (letopis). Tõlkekirjandus oli eeskujuks algupäraseile vene teoseile. Jaroslavi aegadesse kuuluvad esimesed katsed koostada Vene ajalugu. Juba pärast Jaroslavi surma olid need ajaloolised üleskirjutused Petšerski kloostri ümber töötatud laiaulatuslikuks teoseks, milles jutustati sellest, „kust on alguse saanud Venemaa“. Selle sisu moodustasid eri jutustused, vürstide elulookirjeldused, sündmuste ülestähendused aastate järgi, mis märgiti üles mitmesuguseis linnades, katkendid kreeka kroonikaist jne. Kõik need ajaloolised materjalid olid paigutatud aastate järgi; sellest tuleb nimetus, mis antakse sedalaadi teoseile — „letopis“ (aastakiri). „Algetopis“, nagu harilikult nimetatakse seda teost, leidis alatist täiendamist ja ümbertöötamist; meieni ulatus see nime all „Jutustus möödunud aastaist“ 1116. ja 1118. aasta ümbertöötuses. „Algetopis“ on meie teadmiste allikaks Dnepri ja ta naabruses asetsevate maade vanimast ajaloost. See on tunnistuseks kõrgest haridustasemest Kiievi-Vene kloostreis ning tookordse tõlke- ja algupärase kirjanduse mitmekesisusest ja rikkusest.

Bütsantsi mõju ilmnes ka kunstis. Jaroslavi ajal ehitati Kiievisse kreeka arhitektide poolt Sofia katedraal; kuid Bütsantsi ehituse tavaline tüüp muudeti vene maitsete ja nõuete kohaselt. Sofia katedraal on XI sajandi vene ehituskunsti šedöövriks (meie ajal on restaureeritud ja muudetud muuseumiks). Katedraalis on säilinud tähelepanuväärt mosaiigid ja freskod. Jaroslavi valitsemise teine mälestusmärk on Kiievis niinimetatud „Kuldväravate“ varemed. Välismaalased olid üllatatud Kiievi hiilgusest ning nimetasid teda „Konstantinoopoli võistlejaks“. Samasuguste toredate ehitistega kaunistati ka teised linnad, eriti Novgorod, kus Jaroslavi poeg Vladimir ehitas Kiievi eeskujul toreda Sofia katedraali.

Rbl. 2.20

A

15619